

GÖTEBORGS UNIVERSITET

”Dom kör prylar, vi kör facet”

En studie om högstadie- och gymnasieelevers upplevelser kring
genusnormer och jämställdhet

Jonathan Åström och Moa Deshayes

Kurs: LAU395

Handledare: Zahra Bayati

Examinator: Thomas Johansson

Rapportnummer: Vt15-2920-005-LAU395

Abstract

Examensarbete inom Lärarprogrammet LP01

Titel: ”Dom kör prylar, vi kör facet” En studie om högstadie- och gymnasieelevers upplevelse kring genusnormer och jämställdhet.

Författare: Jonathan Åström och Moa Deshayes

Termin och år: Vårterminen 2015

Kursansvarig institution: LAU395 Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap

Handledare: Zahra Bayati

Examinator: Thomas Johansson

Rapportnummer: Vt15-2920-005-LAU395

Nyckelord: Gender, The Other, The Gaze, Masculinities, Femininities, Didactics

The purpose of this paper is to investigate how students perceive gender patterns, gender and equality in their school environment. The following two questions we intend to answer is: How do secondary- and high school students in different socioeconomic environments, experience gender patterns, gender and equality in the school environment? As well as the potential impact the factors of age and gender on students' experience? An interview was conducted in two schools, one secondary school and one high school. The areas where students experience these differences in expectations and demands most obvious is the physical education , classroom space situations , expectations regarding school performance, attitudes toward girls and boys, as well as requirements on how you should look. The school shall promote democratic values and equality between women and men. The study is relevant because it shows that the norms around gender patterns are still evident and that the school enviroment is not equal.

Innehållsförteckning

Abstract.....	2
Innehållsförteckning.....	3
1. Inledning.....	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och problemformulering	5
1.3 Metod	5
Den kvalitativa forskningsintervjun	5
Genomförande	6
Etiska överväganden.....	7
1.4 Tidigare forskning	8
1.5 Teoretiska och metodologiska utgångspunkter.....	12
Genus, maskuliniteter och femininiteter.....	12
Den andre	13
Den manliga blicken.....	14
Sammanfattning	15
2. Resultat	15
”Håller man sig innanför boxen är väl dom flesta nöjda”	15
”Alla ska behandlas lika, men det får inte gå till gå till överdrift”	17
”Elva killar låter som nitton tjejer”	19
”Tjejer är smartare än killar”	22
”Man vill liksom inte se ut som en vilde”	27
”Hur kan jag vara en hora om jag är oskuld?”	31
”Snacket går”	34
”Dom kör prylar, vi kör facet”	39
3. Diskussion	41
Den sammantagna upplevelsen.....	41
Stora skillnader blev små skillnader	42
Genus som nödvändighet.....	43
4. Litteraturförteckning.....	46
5. Bilagor	50

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Skolan är den plats där barn och ungdomar spenderar större delen av sin vakna tid. Skolan är inte bara viktig som institution för ämnesspecifik kunskapsinläring, utan har även ett ansvar för att förmedla grundläggande demokratiska värden. Ett av dessa grundläggande demokratiska värden är jämställdhet mellan män och kvinnor. I läroplanen för grundskolan (Lgr 11) och gymnasiet (Gy 11) beskrivs jämställdhetsmålen på ett snarlikt sett. I Lgr 11 formuleras målen enligt följande:

Skolan ska aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan, och de krav och förväntningar som ställs på dem, bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den ska därför ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet. (Lgr 11)

Centralt är att alla elever ska få likvärdiga möjligheter att utveckla en egen identitet fri från förbestämda föreställningar och förväntningar gällande uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt (lgr 11). Jämställdhet råder först när män och kvinnor har samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter. Annorlunda formulerat är det jämställt när likvärdiga villkor gäller för både män och kvinnor (Hedlin 2010).

Arbetet för att motverka traditionella könsmonster och främja jämställdhet är något som ska genomsyra hela skolans verksamhet. Rapporter som undersökt villkoren för pojkar och flickor i grundskolan och gymnasiet visar dock på tydliga skillnader mellan dessa och att traditionella könsmonster fortfarande lever kvar. Det pekar på att målet om en jämställd skola fortfarande inte är uppfyllt (SOU 2009:64).

Med utgångspunkt i detta väcktes ett intresse hos oss att undersöka hur elever idag upplever könsmonster, genus och jämställdhet i deras skolmiljö. Finns det olika förväntningar på hur man ska vara som kille respektive tjej? Vad är deras uppfattning av jämställdhet och upplever de skolan som en jämställd miljö? Vi ville helt enkelt undersöka deras subjektiva upplevelser, tankar och resonemang kring dessa ämnen. Vidare fann vi det intressant att undersöka om det fanns skillnader mellan elever i olika åldrar och genuspositioner gällande deras upplevelser av könsmonster, jämställdhet och genus.

1.2 Syfte och problemformulering

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur elever upplever könsmönster, genus och jämställdhet i deras skolmiljö. Följande två frågeställningar ämnar vi besvara:

1. Hur upplever högstadie- och gymnasieelever könsmönster, genus och jämställdhet i skolmiljön?
2. I vilken eventuell utsträckning bidrar faktorerna ålder och kön till elevernas upplevelse?

1.3 Metod

Den kvalitativa forskningsintervjun

Vi har genomfört en kvalitativ intervjustudie med elever från två olika skolor, en gymnasieskola och en grundskola.

Den kvalitativa forskningsintervjun bygger på det vardagliga samtalet mellan människor. Det finns olika typer av samtal, bland annat diskussioner, gräl, personliga samtal mellan vänner, där forskningsintervjun hamnar under kategorin professionella samtal tillsammans med exempelvis den journalistiska intervjun (Kvale 2008).

En kvalitativ metod går ut på att hitta en helhet i ett material, identifiera ett innehåll som kan ligga dolt under ytan. Genom att gå igenom materialet flera gånger och ställa frågor till materialet går det att identifiera teman i vad som sägs och se om resonemang och poäng hör ihop (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud; 2007).

I den kvalitativa forskningsintervjun befinner sig intervjuledaren i en maktposition gentemot intervjudeltagarna eftersom ledaren bestämmer ramarna för hur situationen ser ut. Intervjuledaren kommer med ett tema och frågor som samtalet ska behandla. Med det sagt kan den kvalitativa forskningsintervjun få fram känslor och nyanser i samtalet och i resultatet som inte går att mäta genom till exempel en enkätundersökning (Kvale 2008).

Att vi valt att utföra en kvalitativ forskningsintervju och inte kombinerat den med någon ytterligare metod beror till stor del på våra förbestämda tidsramar. Dessutom ville vi undersöka elevernas subjektiva upplevelse av ämnet och därför var vi inte ute efter mätbara ”rätt- eller fel” svar och då är den kvalitativa forskningsintervjun en passande metod. I en kvalitativ intervjustudie får deltagarna möjligheter att uttrycka sina åsikter och sin upplevelse angående det aktuella ämnet. Ytterligare en anledning till att vi valde att genomföra en intervjustudie var i hög grad på grund av vårt intresse för vad som går att läsa ut av nyanserna i det mänskliga mötet. (Kvale 2008). Vi gjorde bedömningen att den kvalitativa forskningsintervjun var den mest lämpade för vårt syfte och utifrån vår begränsade tidsram.

Den kvalitativa forskningsintervjun har varit och är ifrågasatt inom vetenskapen just på grund av hur det mänskliga samspelet påverkar intervjusituationen och då också resultatet (Kvale 2008). Vi är väl medvetna om att det resultat vi har fått fram i den här studien i hög utsträckning är beroende av olika faktorer, bland andra valet av skolor, vilka elever som ville ställa upp, deras bakgrund och av oss själva som forskare och vår bakgrund. Trots detta kan vårt resultat säga en del om just dessa situationer. Tillsammans med och i förhållande till tidigare forskning på området kan vårt resultat förhoppningsvis även belysa generella mönster och samhällsstrukturer.

Genomförande

Vi valde att genomföra intervjuerna med hjälp av fokusgrupper, det vill säga att de grupper som deltog var sammansatta med syftet att diskutera ett visst ämne och där vi som intervjuledare har en styrande roll (Esaïasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud; 2007).

Eleverna som deltog i studien gick andra året på gymnasiet respektive åttonde året i grundskolan. Valet av skolor och fokusgrupper grundades i att vi ville undersöka elevers upplevelse och inställning till genusnormer och jämställdhet i skolan utifrån, ålder, kön och miljö. Genom användandet av fokusgrupper kunde vi få igång ett samtal mellan eleverna där de kunde ställa frågor till varandra och svara på en annans elevs påstående, vilket gjorde att vår roll som intervjuledare blev mindre styrande (Esaïasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2007).

Skolorna skiljer sig på så sätt att den ena är en gymnasieskola, alltså äldre åldrar och den andra är en grundskola och därmed yngre åldrar. Utöver den skillnaden kommer eleverna från olika bakgrunder där gymnasieeleverna går på en skola där antagning sker genom betyg och det krävs höga betyg för att bli antagen till skolan. Skolan är relativt ”svensk” monokulturell där många av eleverna kommer från en akademisk bakgrund med social och ekonomisk trygghet och har svenska som modersmål. Grundskolan ligger i ett mångkulturellt område vilket gör att eleverna på skolan kommer från olika bakgrunder och på skolan finns många olika religioner, språk och ekonomiska och sociala förutsättningar. På gymnasieskolan går deltagarna i samma klass och på högstadieskolan var två grupper från samma klass och en från en annan åttondeklass.

Intervjuerna utfördes i grupper om fyra till sex elever där killar intervjuades för sig och tjejer för sig. Vi valde att genomföra intervjuerna i grupp då vi ville utnyttja dynamiken, samspelet och möjligheten till diskussion och meningsutbyte, något som ofta sker lättare i grupp än vid enskilda intervjuer (Kvale 2008). Vi intervjuade två grupper på gymnasieskolan, en med tjejer och en med killar och på grundskolan totalt tre grupper, två med tjejer och en

med killar. Sammanlagt deltog tjugosex elever i intervjuerna. Elva från gymnasieskolan och femton från grundskolan. Vi upplevde att vi fick ut mer intervjumaterial från de två grupperna på gymnasieskolan och när vi fick möjlighet att intervjua en grupp tjejer till på grundskolan tog vi den. Av den anledningen är det tre grupper från grundskolan, men bara två från gymnasieskolan. Det är inget vi tror påverkar resultatet negativt utan endast något som gav oss mer material att arbeta med.

Vi valde att dela upp grupperna i killar och tjejer då vi upplever att många elever i den ålderskategorin eleverna tillhör känner sig tryggare att uttrycka sig mer fritt då än i blandade grupper. Att samtala och uttrycka sina åsikter gällande genus och jämställdhet kan kännas svårt och det kan upplevas som ett känsligt ämne, därför tyckte vi det var viktigt att försöka skapa så bekväm miljö som möjligt (Hedlin 2010; Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud; 2007).

Etiska överväganden

Intervjudeltagandet byggde helt på frivillighet och eleverna hade möjligheten att avbryta sitt deltagande när som helst under intervjun.

Då vi haft vår verksamhetsförlagda utbildning på skolorna hade vi båda kontakter med skolorna sedan tidigare vilket underlättade rekryteringen av intervjupersoner. Detta ledde även till att vi inte framstod som helt obekanta för eleverna vilket kanske underlättade intervjusituationerna då det eventuellt är bekvämare för en intervjuperson om det redan finns en relation etablerad mellan denne och den som intervjuar (Kvale 2008). Vi tog kontakt med berörda lärare, samtalade med rektorer och informerade eleverna om vad som skulle ske, innan vi utförde studien så att alla inblandade visste vad vi ville göra och vad materialet skulle användas till. Vi delade även ut samtyckesblanketter till alla intervjudeltagarna där de fick ge sitt godkännande och för de som var under arton år fick även en målsman underteckna.

Intervjuerna genomfördes under elevernas skoltid och i lokaler på respektive skola. Intervjuformen var en halvstrukturerad intervju, vilket innebär att det fanns ett tema och relevanta frågor och förslag till ämnen att samtala om, men samtidigt gott om utrymme för en fri diskussion kring ämnet (Kvale 2008).

Intervjuerna varade i trettio till sextio minuter, beroende på grupp. Upplevelsen var att de yngre eleverna tyckte det var svårare att samtala om ämnet, de blev lite blyga inför situationen och rastlösa mot slutet av intervjun. Det ledde till att intervjuerna med högstadiееleverna blev kortare än de med gymnasieeleverna. Alla intervjuerna spelades in eftersom vi då kunde fokusera helt på intervjusituationen och samtalen och samtidigt få nyanserna och tonfallen i orden dokumenterade i inspelningen (Kvale 2008). Efter intervjuerna transkriberades det

inspelade materialet. Under transkriberingen lyssnade vi på intervjuerna och skrev ner allt som sades. Vi uteslöt pauser och utfyllnadsord och redigerade och separerade talarna när eleverna pratade i munnen på varandra. Det gjorde vi för att få fram ett så relevant textmaterial som möjligt, men samtidigt kunna gå tillbaka och lyssna på det inspelade materialet om vi behövde läsa av exempelvis nyanserna i samtalen.

Eftersom vi inte vill utelämna någon skola eller de deltagande eleverna har vi valt att byta ut namnen på eleverna i resultatdelen. Vi har även valt att byta ut namnen på tjejerna till namn som oftast förknippas med tjejer och namnen på killarna till namn som oftast förknippas med killar. Vi kallar skolorna Högstadieskolan och Gymnasieskolan istället för respektive skolas namn. Vi kommer också att använda begreppen ”tjej” och ”kille” då vi upplever att deltagarna definierar sig som ”cis-personer”, vilket innebär att ”individernas juridiska kön, biologiska kön, könsidentitet och könsuttryck är linjärt och hänger ihop med normen kring könsrollen” (RFSL 2015). Dessutom är termerna ”tjej” och ”kille” de ord som eleverna själva använder när de beskriver sig själva, vilket gör att vi upplever det mest naturligt att använda oss av dessa.

I intervjufrågorna vi ställde eleverna valde vi att använda begreppet ”könsroll” för att beskriva de socialt och kulturellt skapade skillnaderna mellan killar och tjejer. I vår användning av ”könsroller” kommer begreppet vara likställt med genusbegreppet och således beteckna samma sak. Vi är dock medvetna om att begreppet inte är helt oproblematiskt då det både riskerar att förenkla genusediskurserna och upprätthålla föreställningen om att det bara finns två kategorier, män och kvinnor, samt dessutom skapa en alltför stor koppling mellan en individs biologiska kön och könsidentitet (Hirdman 2001; Hedlin 2010). Anledningen till att vi trots detta valde att använda könsroll före genusidentitet var helt enkelt för att det var den termen vi använde i intervjuerna med eleverna. Vi gjorde den bedömningen att eleverna inte var tillräckligt bekanta med de i sammanhanget mer korrekta begreppen och att detta således skulle försvåra våra möjligheter att få ta del av deras uppfattningar kring genusidentiteter, maskulinitetspositioner och femininitetspositioner. Begreppet ”könsroller” föreföll istället som det mest naturliga valet, då vi bedömde att det ligger närmare deras egen begreppssfär och att de troligtvis sedan tidigare är bekanta med begreppet.

1.4 Tidigare forskning

Forskningen kring könsroller och könsmonster i skolan är tämligen omfattande. Framträdande är exempelvis Elisabeth Öhrn med bland andra *Könsmonster i klassrumsinteraktion. En observations och intervjustudie av högstadieelevers lärarkontakter* (1990). Där undersöker hon genom observation och intervjuer skillnader i hur pojkar och flickor interagerar med

lärare i klassrumssituationer. I *Elevers inflytande i skolan. Om kön, klass och förändring* (2000) och *Könsmönster i förändring – en kunskapsöversikt om unga i skolan* (2002) behandlar hon med utgångspunkt forskningsfältet de förändringar som skett från gällande könsroller från 70-talet fram till tidigt 00-tal. Dessa två studier ger både en sammanfattande överblick på forskningsläget och en redogörelse för könsroller inom skolan utvecklats och ser ut idag.

Öhrn ger en bild av en skola med nya könsmönster där flickorna presterar allt bättre, samtidigt som pojkarna presterar sämre än tidigare och i allt högre utsträckning framstår som skolsystemets stora förlorare. Hon menar dock att de nya mönstren inte ersätter de tidigare utan snarare att det skett en förskjutning där nya krav på pojkar och flickor har adderats till de redan befintliga. Att påstå att de förändrade könsmönsterna i skolan enbart är till flickors fördel är således ett förenklat synsätt. Dessutom tycker Öhrn sig se att forskningen pekar på stora variationer i könsmönster beroende socioekonomisk miljö och klassbakgrund. Dessutom är Öhrn noga med att påpeka att de förändrade könsmönsterna som uppenbarats kan vara en orsak av ett förändrat forskningsfält. De nya teoretiska och metodologiska perspektiv som forskare använt sig av under de senaste 20 åren kan bidra till att könsmönstren i skolan enbart framstår som förändrade (Öhrn 2000; 2002).

Ann-Sofi Holm har i sin studie *Relationer i skolan – En studie av femininiteter och maskuliniteter i år 9* (2008) undersökt hur könsroller konstrueras i skolan. Med utgångspunkt i maskulinitetsforskaren Raewyn (tidigare Robert) Connells teorier om ”maskulinitet” studerar hon hur olika normer och förväntningar skapas i skolan för killar respektive tjejer, vilka ter sig olika beroende på miljö. I artikeln ”Vi killar har lite mer vid sidan om” - *maskuliniteter, femininiteter och studieresultat* (2005) undersöker hon om konstruktionen av olika maskulinitets- och femininitetsideal inom skolan kan vara en förklaring till de ökande skillnaderna i studieresultat mellan pojkar och flickor. I sina undersökningar har hon använt sig av kvalitativa intervjustudier, samt deltagande observationer för att samla in material. Studien är bedriven på två skolor, en stadsskola och en landsortsskola (Holm 2008).

Holm kommer i sin två studier fram till att konstruktionen av maskuliniteter och femininiteter är en flytande och rörlig process. Beroende på kontext, sammanhang och vilka personer som är involverade anammar killar och tjejer olika maskulinitets- och femininitetspositioner. Vilka ideal som är eftersträvarsvärda för tjejerna och killarna är influerade av faktorer som kön, etnicitet och klass, samtidigt som dessa samspekar med varandra. Det framkommer även av hennes undersökningar att lärare på olika sätt bidrar till att reproducera dessa könsmönster. Något som framstår som eftersträvarsvärda ideal för såväl killar som tjejer är att prestera bra i skolan men samtidigt vara lyckosam gällande sociala relationer. Det föreligger således liknande förväntningar på killar och tjejer och det är viktigt

att ha en bred repertoar. Dock tycks såväl killar, tjejer, som lärare värdera egenskaper och områden i skolan som traditionellt sätt betraktats som typiskt manliga. Det menar Holm tyder på att skolan är maskulint präglad i sin utformning (Holm 2008).

I Fanny Ambjörnssons studie *I en klass för sig – genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer* (2004) undersöker hon hur två grupper med gymnasietjejeers identiteter skapas. Hon undersöker enbart hur tjejers identiteter skapas. Centralt för studien är vilka förväntningar som ställs, hur tjejerna förhåller sig till dessa och vilken konsekvenser det får för ett skapande av en identitet som ”tjej”. Den ena tjejgruppen går Barn- och fritidsprogrammet på gymnasiet, samtidigt som den andra gruppen är tjejer på Samhällsprogrammet. Ambjörnsson menar att dessa två grupper skiljer sig tydligt gällande exempelvis status, förväntningar och elevernas socioekonomiska miljöer. Precis som Holm har hon huvudsakligen använt sig av intervjuer med eleverna och deltagande observation. Ambjörnsson studie bygger på poststrukturalistiska teorier, med framförallt den amerikanska filosofen Judith Butler och hennes performativitetsteori i förgrunden. Kategorierna ”Man” och ”kvinna” är genuspositioner som är normativt konstruerade utefter en heterosexuell matris, där alla förväntas vara heterosexuella. Genus är således något som konstrueras och är tätt sammankopplat med konstruktionen av heterosexualitet. Ambjörnsson antar även ett intersektionellt perspektiv då hon menar att för att kunna förstå hur exempelvis ett visst genus skapas, måste man samtidigt titta på klass, etnicitet, sexuell läggning och liknande kategorier (Ambjörnsson 2004).

Det hon visar med sin undersökning är att olika kategorier tillsammans skapar olika femininitetspositioner. Dessa innehar i sin tur olika hög status och är mer eller mindre eftersträvarsvärda. Det tycks finnas en idealiserad bild av hur man ska vara som tjej och den betraktas även som den mest ”normala” och ”naturliga” varianten. Tjejerna som går samhällsprogrammet verkar vara mycket medvetna om hur man ska bete sig som tjej för att bli accepterad och förefaller ligga närmast en femininitetsnorm. Barn- och fritidstjejerna agerar i motsats mot samhällstjejerna och beskrivs som högljudda och vulgära. Där menar Ambjörnsson att femininitetsideal är tätt sammankopplade med klass. En viktig faktor som framkommer är vikten av att framstå som ”lagom mycket” av allt. Oavsett om det gäller sexualitet, sminkning, klädsel, frispråkighet är det centralt att finna en medelväg där man varken är för mycket eller för lite. Det framgår i *I en klass för sig* att det finns en förväntan på att man som tjej ska vara så normal som möjligt för att bli accepterad, samt att normalitet i hög utsträckning är kopplat till andra faktorer än genus såsom klass, etnicitet och sexuell läggning (Ambjörnsson 2004).

Det har även bedrivits en del studier som huvudsakligen fokuserat på killar i skolan. Debbie Epsteins *Boyz' own Stories: Masculinities and Sexualities in Schools* (1997) och Máirtín Mac

an Ghails *The making of Men: Masculinities, sexualities and schooling* (1994) är två studier som fokuserat på konstruktionen av maskulin identitet i skolan.

Epsteins studie bygger på intervjuer med homosexuella elever och lärare som ser tillbaka på sin skoltid. Hon menar att sexuella trakasserier och sexism snarare bör ses som heterosexism då den nästan alltid utgår ifrån en heterosexuell norm. De homosexuella pojkar som lyckats undvika trakasserier och mobbning bäst är de som lyckats "dölja" sin homosexualitet genom att exempelvis framstå som nästan överdrivet macho. Det var även vanligt att dessa själva markerat sin föreställda heterosexualitet genom att kalla andra elever för homofobiska tillmälen. Epstein menar att detta kan ses som ett exempel på att relationen mellan sexualitet och maskulinitet är komplex och att själva konstruktionen av en maskulint genus ofta sker genom ett avgränsande mot det feminina, där homosexualitet framstår som den mest feminina maskulinitetspositionen (Epstein 1997).

Mac an Ghails studier bedrevs under tre år på skolor i England. Han fann där flera olika maskulinitetspositioner, vilka han kategoriserade i fyra grupper. En grupp bestod av arbetarpojkar som tog avstånd från allt skolarbete och opponerade sig mot alla auktoriteter på skolan. En andra karaktäriserades av arbetarpojkar som i motsats lade stor prestige i skolarbetet och hade planer om akademisk karriär. Den tredje gruppens bestod av arbetarpojkar som inte strävade efter att tillägna sig högre akademiska studier, utan som istället såg skolan som ett verktyg för att tillgodo se sig kvaliteter för att snabbt få ett jobb och en inkomst. Den sista gruppen bestod av medelklasspojkar som lade stor prestige i att inte anstränga sig i skolan men som samtidigt hade planer på högre studier och akademiska karriärer. De visade i likhet med den första gruppen låg respekt för lärarna och skolan som sådan, då de såg sig själva som att de klassmässigt stod över dessa (Mac an Ghail 1994).

Mac an Ghail menar att i sin studie att skolorna, om än omedvetet, var aktiva medskapare av dessa grupper. Detta blev tydligt i lärarnas attityder och behandling av dessa. Vissa av maskulinitetspositionerna tycks befästas av uppfattningar om vad som är "riktig" manlighet, vilket sker genom att dessa distanserar sig från det föreställt feminina, genom att exempelvis tydligt ta avstånd från studier och uppvisa respektlös attityd gentemot lärare (Mac an Ghail 1994).

Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA) sammanställer i *Flickor och Pojkar i skolan - hur jämställt är det?* (2009) hur jämställt det är mellan killar och tjejer i dagens skola. Stor fokus ligger bland annat på könsskillnader gällande studieresultat, trivsel, attityder till skolämnen. Samtidigt som det är en sammanställning görs det, med utgångspunkt i forskningen på området, förklara könsskillnaderna. Materialet baserar sig dock huvudsakligen på statistisk data i form av betyg, antagningsstatistik och elevenkäter. Studien belyser även förändringar i köns mönstren över tid.

Studien fastställer att stressen bland såväl pojkar som flickor har ökat i skolan, samt att flickor är mer stressade än pojkar. Framtidsoro och stress över skolprestationer lyfts fram som tänkbara orsaker till detta. Flickor tycks trivas bättre än pojkar i skolan, men är samtidigt mer utsatta för sexuella trakasserier (DEJA 2009).

Pojkar dominerar taltiden i klassrummet och får mer uppmärksamhet än flickor av lärare, samtidigt som flickor tilldelas och accepterar en roll som tyst, duktig och ordningsam. Dessa skillnader minskar dock och klassrumssituationen är mer jämställd än historiskt sett. Detta menar de tyder på en liten förskjutning i de traditionella könsmönstren, men fastslår att dessa fortfarande i hög utsträckning lever kvar. Flickor har i genomsnitt drygt 10 % bättre betyg i skolan än pojkar, men detta är ett mönster som varit ungefär detsamma sedan 80-talet.

Orsakerna till skillnaderna mellan pojkar och flickor är inte fastställda men genusorienterade förklaring lyfts fram som de mest troliga (DEJA 2009).

1.5 Teoretiska och metodologiska utgångspunkter

I detta avsnitt presenteras det teoretiska ramverk som vi kommer använda oss av för att analysera intervjumaterialet och besvara våra frågeställningar.

Genus, maskuliniteter och femininiteter

Begreppet genus började användas i svenskan under 80-talet för att beskriva de sociala och kulturella skillnaderna mellan könen (Hirdman 2001). Man kan säga att genus betecknar det som tar vid där de biologiska skillnaderna mellan män och kvinnor slutar. Det finns biologiska skillnader mellan män och kvinnor men dessa är av underordnad betydelse när det kommer till att förklara skillnader i beteenden, roller och förväntningar som förknippas med respektive grupp. Begreppet genus har gjort det möjligt att ett en högre utsträckning tala om manligt respektive kvinnligt utan att för den delen referera till det biologiska (Ambjörnsson 2004). Genom att särskilja det biologiska från det sociala och kulturella framträder en maktordning som gynnar män och förfördelar kvinnor och som inte är av naturen given utan socialt konstruerad. Enligt Butler vilken Ambjörnsson (2004) refererar till bestämmer inte det biologiska könet en individs identitet utan det gör de egenskaper och handling som *tillskrivs* respektive kön. En individs agerande är således inte en bestämd orsak av individens kön, utan snarare skapas en individ genusidentitet genom sättet man handlar. Identiteten kan ses som en effekt av hur man agerar (Ambjörnsson 2004).

Maskulinitetsforskaren R. W. Connell (f.1944.) utgår ifrån en liknande teori där föreställningen om genus betecknar det som tar vid där det biologiskt feminina respektive maskulina slutar. Det är dock av vikt att poängtera att samtidigt som Connell ser genus som

en social praktik refererar denna alltid till det kroppsliga. Connell använder termerna maskuliniteter och femininiteter vilka kan förklaras som genuspositioner eller något förenklat, maskulina respektive feminina genuspositioner. Maskulinitet och femininitet kan ses som produkter av att det finns en föreställning om två biologiska genus och en essentiell manlighet/kvinnlighet och de handlingar som utförs bör snarare ses som att de refererar till den manliga kroppen respektive kvinnliga kroppen än som deterministiskt bestämda orsaker av den. Föreställningen om maskulinitet och femininitet bygger i hög utsträckning på den socialt föreställda dikotomin om det manliga och det kvinnliga som ett motsatspar där det maskulina har en överordnad, hegemonisk position och det feminina en underordnad. Beteendemönstren syftar till att upprätthålla en viss könsmaktsordning där maskulinitet gynnas. Maskulinitets- och femininitetsforskningen syftar mycket till att problematisera dessa föreställningar (Connell 2008).

Den andre

Det förefaller vara en vanlig företeelse att vi människor kategoriskt delar in personer i grupper. Vi är tydliga med att definiera den egna gruppen, inne-gruppen, och söka tillhörighet i den, samtidigt som vi distanserar oss från grupper med andra människor som då utgör ute-grupperna. Att tillhöra och identifiera sig med en grupp tycks vara en central beståndsdel i skapandet av den egna identiteten. Genom att utskilja ute-grupperna som avvikande och främmande, allt som inne-gruppen *inte* är, framträder det som karaktäriserar den egna inne-gruppen. Det är i den processen som den egna gruppens och dess medlemmars identitet konstitueras (Paechter 1998).

Edward Said (2000) menar att företeelsen att kategorisera människor i två grupper, ett *vi* och ett *dem*, framförallt karaktäriseras av en ojäm maktbalans mellan dessa. Inne-gruppen är de som sätter agendan och ser sig själva som den enda gruppen som är av betydelse. Dess medlemmar utgör ett subjekt medan ute-gruppens medlemmar betraktas genom en sorts objektifierande som avvikande, annorlunda, som *den andre* i förhållande till det egna subjektet. Inne-gruppen har makten att definiera vem som utgör den andre och vad som utmärker denne. Vem som helt kan inte när som helst inta rollen som subjekt och alla är inte välkomna i inne-gruppen. Avgörande för detta är vem/vilka det är som utgör normen och således innehar en hegemonisk maktposition och detta är beroende på kontext och diskurs (Said 2000).

Kvinnor har genom historien haft en position som den andre gentemot mannen som då utgjort normen och subjektet (Connell 1996). Detta har synliggjorts genom alltifrån arbetsmarknader och utbildningssystem som exkluderat kvinnor, till rösträtt som endast varit

förbehållen män och dagens löneskillnader mellan män och kvinnor. Kvinnans underordnade position gentemot mannen är även tydlig i det dagliga språket där en exempelvis talar om "fotboll" när man beskriver det manliga utövandet av sporten och motsvarande "damfotboll" när man talar om det kvinnliga (Hedlin 2010). Man och kvinna har genom den västerländska filosofin setts som två motsatspar med mannen som norm och kvinnan som avvikande (Young 1990). Vissa specifika egenskaper har historiskt sett tillskrivits män och andra tillskrivits kvinnor, där de typiskt manliga är de som värdesatts högst. Exempelvis har förnuftet tillskrivits mannen samtidigt som känslan tillskrivits kvinnan och där den första är setts som den åtråvärda. I vår västerländska diskurs där allting beskrivits som "antingen det ena eller den andra" är det en del av själva essensen av att vara man att är förnuftig, intellektuell och aktiv i samhället. Som kvinna motsvarande att man är känslsam, bryr sig om sin kropp och sitt utseende och är passivt väntande hemma. Dessa egenskaper har genom historien beskrivits som essentiella och alltså av naturen givna vilket har gjort att exempelvis förnuftiga kvinnor har setts som en omöjlighet. Detta har bidragit till att skapa en diskurs där män ses som normen, subjektet, och kvinnor som den avvikande, andre. Viktigt att poängtera i sammanhanget är att maktasymmetrin och inne- och ute-grupperna är så pass institutionaliserade och tas så mycket för givet att varken subjektet eller den andre nödvändigtvis reflekterar kring förhållandena. Såväl för den dominerande gruppen som för den dominerade kan detta vara begränsande (Paechter 1998; Said 2000).

Rollerna subjekt och den andre är dock inte helt givna och fastlåsta utan bör snarare ses som rörliga och beroende på kontext och sammanhang. Exempelvis kan en svart, homosexuell arbetarklassman utgöra normen i förhållandet till en kvinna som där blir *den andre*, men samma man kan i relation till en vit heterosexuell man med medelklassbakgrund istället vara *den andre*. Man kan således vara både subjekt och den andre på samma gång. Etnicitet, kön, religion, funktionsnedsättning osv. är faktorer som spelar in i konstruerandet av subjekt och den andre (Said 2000).

Den manliga blicken

Ett sammanhang där relationen mellan subjekt och den andre extra synlig är när man studerar hur *The Gaze*, *blicken*, används. *Blicken* är det sätt som subjektet iakttar, bedömer och objektifierar den andre på. Den fungerar kuvande och kontrollerande och är ett uttryck för subjektet maktdominans över den andre. Blicken fyller en viktig funktion i såväl konstruktionen som upprätthållandet av maktasymmetrin mellan subjektet och den andre då den fungerar disciplinerande och begränsande för den som blir föremål för den (Berger 1972; Paechter 1998).

Blicken är kanske mest påtaglig i förhållandet mellan mannen som subjekt och kvinnan som den andre och kan i de fallen beskrivas som *den manliga blicken*. Genom att män betraktar kvinnor med en blick som är sexualiserad och dömande, reducerar de kvinnor till objekt. Detta leder till att kvinnan känner sig iakttagen, kontrollerad och behöver anpassa sitt beteende efter en manlig förväntning på hur hon ska uppträda, se ut och föra sig. Blicken behöver inte framträda i formen inte att en man bokstavligen tittar på en kvinna och dömer henne, utan kan precis lika vara en potentiell, möjlig blick. Den kan lika gärna anta formen av en känsla där enbart vetskapen om att man när som helst kan bli iakttagen och bedömd är tillräcklig för att denne ska anpassa sitt beteende. Man kan dra jämförelsen till en anställd på en arbetsplats där denne vet att i vilket ögonblick som helst kan chefen komma in och kontrollera att det arbete chefen förväntar sig att den anställda ska utföra. Man vet inte när eller hur, men likväl tvingas man anpassa sitt beteende efter de krav den potentiella övervakaren har på dig. Den manliga blicken är således de flesta situationer direkt eller latent riktad mot kvinnor och verkar kontrollerande, övervakande och begränsande för den som den är riktad mot (Paechter 1998).

Sammanfattning

Genus betecknar det sociala könen och olika genusidentiteter skapas genom föreställningar om det förväntat manliga respektive kvinnliga. Maskuliniteter och femininiteter skapas utifrån föreställningen om hur en ska vara som man respektive kvinna. Det finns en maktrelation mellan dessa genuspositioner där mannen intar en överordnad position. Kvinnans position blir underordnad och därmed andrefierad i förhållandet till mannen som utgör normen. Ett sätt som den ojämlika maktordningen befästs och reproduceras är genom den manliga blicken. Den manliga blicken dömer och kontrollerar, vilket gör att den andre anpassar sitt beteende efter en manlig förväntning.

2. Resultat

I detta avsnitt kommer vi presentera vårt insamlade intervjumaterial. Vi har valt att dela in detta under åtta olika rubriker. Var och ett av dessa behandlar olika teman vi fann återkommande i samtalen med eleverna. Intervjumaterialet kommer att analyseras igenom vårt teoretiska ramverk, samt i anknytning till relevant forskning på området.

”Håller man sig innanför boxen är väl dom flesta nöjda”

Eleverna på båda skolorna uttrycker att genuspositioner finns, men när de får en direkt fråga kring huruvida dessa påverkar dem beskrivs könsmönstren som någonting som varken är

positivt eller negativt och som någonting som bara ”finns där”. Det tyder på en institutionalisering av genusnormer, där män ses på ett visst sätt och kvinnor på ett annat gällande deras olika fysiska och psykiska uppenbarelser (Hirdman 2008). Genusnormerna är så pass befästa och så pass accepterade i elevernas vardag och de upplever att det enda alternativet de har för att passa in och undvika utstötthet är att förhålla sig till de rådande strukturerna.

Joel: Jag tycker inte det finns något syfte med det så, men jag tycker att det liksom är så, som jag har sett det nu tycker inte jag att det är negativt att det finns liksom olika roller medan det gör ingenting positivt heller. Det bara finns där och har alltid gjort det.

Oscar: Men håller man sig innanför boxen så är väl dom flesta nöjda med det.

Killarna på gymnasiet diskuterar genuspositioner utifrån att maskulinitets- och femininitetsnormer är som boxar som en ska hålla sig inom. Samtidigt som de inte ser något specifikt syfte med att de olika rollerna existerar är det ändå viktigt att hålla sig innanför boxens ramar. Dessa olika boxar innehåller då de traditionellt typiskt manliga och typiskt kvinnliga attributen och intressena.

Tjejerna på gymnasiet ser även de hur skillnader existerar men för dem verkar det, vid en första anblick, inte vara någonting som behöver förändras.

Tina: Alltså jag märker typ inte något negativt utav att liksom killarna, att det är olika att dom bryr sig, typ mer om pengar än hur du ser ut och såhär och vi bryr oss mer om utseendet. Det är ju inte så att jag hade velat byta liksom

Anja: Nej nej!

Therese: Det hade inte jag haft råd med!

De traditionella genusmönstren syns tydligt i gymnasietjejernas samtal. De medger att det är olika mellan killarna och tjejerna men de skulle absolut inte vilja byta ut sitt intresse för utseende mot att behöva skaffa pengar. Enligt de traditionella mönstren ses mannen som den aktiva försörjaren och kvinnan som den passiva skönheten (Paechter 1998; Hirdman 2001).

Eleverna beskriver också att de inte upplever att de påverkas av genusnormer i någon större utsträckning. Det kan tyda på att eleverna är så pass vana vid hur det är, att de olika genuspositionerna upplevs som institutionaliserade och att det har skett en normalisering av dessa som gör att de vid en första anblick inte reflekterar kring dessa.

Samira: Nej vissa killar tycker att det är jättefullt när tjejer har mjukis och så men jag bryr mig inte. Jag tar på mig det ändå. Dom säger att tjejer ska vara fixade jag har på mig mjukis ändå.

En tjej på högstadieskolan förklarar sin uppfattning om huruvida hon är påverkad av genusnormer. Anmärkningsvärt i det här citatet är hur hon kopplar genusnormer endast till yttre attribut, så som kläder och att vara "fixad" som tjej. Även när killarna på högstadieskolan diskuterar hur genusnormer påverkar dem kommer de in på hur skillnaderna ligger i tjejers intresse för utseende och även hur killar förväntas gilla sport. Men inte heller högstadiekillarna känner sig speciellt påverkade av de olika rollerna. Anmärkningsvärt är hur de vid första anblick inte kopplar förväntade genuspositioner till annat än intressen och utseende.

Att eleverna i det här skedet av samtalen inte upplever positionerna som problematiska blir intressant i förhållande till att eleverna i andra skeden av våra samtal beskriver skillnader som går att tolka som just problematiska.

"Alla ska behandlas lika, men det får inte gå till gå till överdrift"

När vi ställde frågan till eleverna om de upplevde deras skolmiljö som jämställd fick liknande svar i från de flesta eleverna i alla utom en intervjugrupp. Deras bild är att skolmiljön i hög utsträckning är jämställd.

Gymnasiekillarna var tydliga med att påpeka att det inte gjordes några skillnader mellan tjejer och killar, samt att alla oavsett könstillhörighet fick samma möjligheter att göra sin röst hörd, åtminstone inte i deras klass. Oscar menade förvisso att han upplevde att killarna kanske fick lite skarpare tillsägelser ibland, men att det var vanligare när en var yngre. Samtliga gymnasiekillar uttrycker att jämställdhet förvisso är en viktig fråga, men tycks även vara av den åsikten att det inte är så angeläget att diskutera detta i just i deras skola då det ju redan råder jämställda förhållanden där.

Intressant är att samtidigt som killarna på gymnasiet ser det som en självklarhet att vara för jämställdhet är de noga med att poängtera att de inte är bekväma med att kalla sig för feminister. De kopplar begreppet "feminist" till Feministiskt initiativ och vänsterpolitik, vilket tycks vara förknippat med negativa konnotationer. Där står Oscar för undantagen då han inte har några problem med att kalla sig feminist, dock med visst förbehåll:

Oscar: Nä, men jag skulle kalla mig feminist. Och att va feminist för mig är bara att kvinnor och män ska ha lika rättigheter. Det är någonting jag skulle kunna kalla mig

om frågade mig. Sen så är det ju inte så att det är något jag använder när jag ska beskriva mig själv som person. Vissa har ju det som kanske identitetsskapande.

Uttalandet kan tolkas som att Oscar tycker det är okej att vara feminist till en viss grad, men om man gör det till sin identitet blir det för extremt. Risken finns då att det sammankopplas med de negativa associationerna de andra killarna beskriver.

Gymnasietjejerna anser i likhet med killarna att skolmiljön är jämställd, men upplever skolidrotten som ett undantag. På skolidrotten behandlas killarna och tjejerna olika och det ställs skilda förväntningar på dem. Vi kommer återkomma till idrottsämnet senare i ett separat kapitel och där diskutera detta mer ingående. Förutom idrotten är de enda konkreta exemplen på ojämlikheter de själva formulerar det faktum att män och kvinnor får olika lön för samma arbete, men att det samtidigt inte är något de själva har egna erfarenheter av. Tvärtemot lyfter en av tjejerna fram bloggvärlden som en bransch där kvinnor faktiskt tjänar mer pengar än män. Rent generellt menar de att män och kvinnor har samma möjligheter i samhället och inte minst i skolan, vilket de även framställer som ett bevis för att det faktiskt råder jämställda förhållanden mellan grupperna. Jämställdhet beskrivs även hos tjejgruppen som något viktigt, åtminstone så länge det inte går till överdrift. Där lyfts krav på införandet det könsneutrala pronomenet ”hen” och kvoterings kring föräldraledighet fram som exempel på områden där jämställdheten har gått för långt. I likhet med gymnasiekillarna dras kopplingar från jämställdhet till feminism och Feministiskt initiativ. Precis som i fallet med killarna är alla för jämställdhet men bara en av dem vill kalla sig feminist.

Såväl båda tjejgrupperna som killgruppen på högstadiet anser att jämställdhet är mycket viktigt men tenderar att blanda ihop begreppet med jämlikhet. Detta blir tydligt då de lyfter fram vikten av att ingen ska behandlas olika på grund av faktorer som religion, etnicitet och kultur i lika stor utsträckning som de talar om vikten att behandla killar och tjejer lika. Hedlin (2010) menar att begreppet jämställdhet ofta förväxlas med begreppet jämlikhet. Skillnaden dem emellan är att jämlikhet åsyftar likvärdiga villkor mellan fler grupper, medan jämställdhet är snävare och gäller förhållandena mellan män och kvinnor (Hedlin 2010). Då högstadieskolan skolan är belägen i ett mångkulturellt område med stor variation gällande etniciteter, religioner och kulturer kan man anta att detta även satt sin prägel på hur man diskuterar alla elevers rätt till lika villkor. Det är möjligt att skolan prioriterat den mer övergripande jämlikhetsdiskursen på bekostnad av diskussioner om jämställdhet mellan killar och tjejer. Detta skulle i sådana fall kunna vara en förklaring till att högstadieeleverna direkt kopplar jämställdhet till jämlikhet.

Feminism eller Feministiskt initiativ nämndes aldrig bland högstadieeleverna. Gymnasieeleverna är mer benägna att göra politik och ideologi av jämställdhetsdiskursen än

eleverna på högstadiet som mer tycks se jämställdhet som en värdefråga. Att det partipolitiska intresset och medvetenheten är större på gymnasiet än högstadiet är en tänkbar förklaring till den skillnaden.

En av tjejgrupperna på högstadiet stack ut från de andra grupperna då de tvärtemot inte upplevde skolmiljön som jämställd. Trots detta menade de dock att det inte var något en tänkte så mycket på, utan att en vant sig.

Hedlin (2010) menar att allmänna jämställdhetsdebatten ofta förenklas och förminsкас till att handla om exempelvis "lika löner mellan män och kvinnor" och att "alla ska behandlas lika". Hon menar att det jämställdhet egentligen handlar om är makt och att verklig jämställdhet först någon när män och kvinnor har samma möjligheter att nå den. Det som ofta glöms bort i den mer vardagliga diskussionen om jämställdhet är att det finns en könsmaktsordning som gynnar män och missgynnar kvinnor. För att kunna tala om vad jämställdhet egentligen är måste man ta hänsyn till dessa strukturer (Hedlin 2010). Gymnasietjejernas, och i viss mån även gymnasiekillarnas, upplevelse av deras skolmiljö som jämställd tycks vara grundad på den mer vardagliga användning av begreppet, där strukturella ojämlikheter mellan killar och tjejer inte alltid tas med i beaktande. Att strukturella ojämlikheter dock existerar i deras skolmiljö framkommer mer eller mindre explicit av intervjuerna med eleverna och dessa kommer vi att fokusera på i de kommande avsnitten.

"Elva killar låter som nitton tjejer"

Killarna på gymnasiet upplevde att talutrymmet i klassrummet var relativt jämt fördelat mellan tjejerna och killarna, samt att de två grupperna tog ungefär lika mycket plats. Det förekom dock vissa oenigheter inom gruppen om hur det faktiskt förhöll sig, samt vad detta kunde bero på. På frågan om vad som är typiskt killigt/ typiskt tjejigt synliggörs detta.

Oscar: Och sen så tycker jag att generellt sett genom skolgången har det vart så att... alltså det är klassiskt att killar är mer högljudda än tjejer.

Joel: Det håller jag inte med om

Oscar: Det är ju oftast så att det är mer killar skulle jag säga nästan som räcker upp handen, rent historiskt sett.

Joel: Jag tycker mer att det är så att man förväntar sig mer att killarna ska vara mer högljudda än vad tjejerna är och därför ser man varje gång det är en kille som pratar högljutt så tänker man mer på det än om en tjej gör det.

Även fast de till synes är oense om huruvida killar faktiskt är mer högljudda och upptar mer talutrymme än tjejer, så tycks de vara ense om att det finns en förväntan på att killar ska ta mer plats.

En av killarna, David, lyfter fram det faktum att det är färre killar än tjejer (11 respektive 19) som en förklaring till att talutrymmet är så jämt fördelat mellan könen. Om det hade varit fler killar än tjejer i klassen tror han varken att tjejerna hade tagit eller knappt fått någon plats alls. Så som det är nu tänker han inte på att tjejerna nästan är dubbel så många som killarna, utan menar att elva killar låter som nitton tjejer.

Killarna verkar mena att det finns olika förväntningar på killar och tjejer gällande hur en ska bete sig i klassrummet. Utdraget nedan illustrerar detta:

Moa: Har tjejer andra förväntningar på sig än killar?

Oscar: Jag tycker det känns som att tjejerna alltså har på nåt sätt en grej att dom ska vara lite mer stillasittande och lite mer tysta. Alltså det är ju sånt man har med sig sen man är liten, men det är som sagt så att det suddas ut mer ju äldre man blir, i alla fall nu när man gått gymnasiet typ. Men genom hela skolgången har det ju vart lite så att tjejerna har vart dom vart duktigare i tidigt ålder och suttit ner med sin mattebok och gjort talen, medan man själv kanske dampat.

Joel: Vad jag tycker jag har märkt just nu är att, alltså, inte alla tjejer men många av tjejerna är lite rädda för att liksom svara när dom får en fråga för dom, även fast dom skulle kunna svaret men medan killar lite mer svarar sen har dom fel och så ”okej det gör inte så mycket” medan tjejer inte ens svarar i den situationen.

Förväntningen på att tjejer ska vara tysta, duktiga och försiktiga lyfts fram av killarna samtidigt som de poängterar att mönstret var tydligare när de var yngre. Rädslan för att svara fel, att göra bort sig inför klassen tycks vara en kopplat till en föreställning om en feminin genusposition, samtidigt som killarna i högre utsträckning tar för sig, svarar impulsivt och är mer risktagande. En förklaring till detta kan vara att dessa beteenden är starkt förknippade med ett traditionellt maskulinitetsideal (Connell 1996; Paechter 1998).

Intressant är att gymnasietjejerna inte håller med om killarnas upplevelse att tjejerna tar mindre plats än killarna utan lyfter snarare fram en bild av klassrummet som jämnt fördelat mellan könen.

Anja: I klassrummet är det ju inte så stora skillnader. Jag tycker både att killar och tjejer hörs lika mycket typ, det är ju typ så.

Stina: Det är också lite mer när man var mindre att killar var väldigt stökiga och tjejerna mest satt och kollade på.

Anja: Ja fast så är det ju inte alls längre. Alla pratar ju och ställer ju typ lika många frågor och så.

Den sammantagna bilden utifrån de två grupperna är att det förvisso finns vissa skillnader i förväntningar på hur tjejer och killar ska bete sig men att dessa var mer framträdande i grundskolan. Mönstren lever dock i viss utsträckning fortfarande kvar i klassrummet, något som åtminstone killarna vill göra gällande.

Tjejernas upplevelse av ett jämställt klassrum, som även överensstämde med några av killarnas, motsäger sig dock den väletablerade föreställningen om killar som dominanta, aktiva och högljudda, respektive tjejer som tysta försiktiga och passiva i klassrumssammanhang. Detta behöver dock inte vara så anmärkningsvärt. Studier har förvisso visat på att killar upptar mer talutrymme än tjejer i klassrummet och att den faktiska fördelningen är ungefär 2/3 i övervikt för killar, men denna snedfördelning kan likväl upplevas som jämnt fördelat då killar historiskt sett förväntats tala mer så elever och lärare uppmärksammar inte alltid hur det faktiskt förhåller sig (Wernersson 1988). Om tjejerna får något mer utrymme än vad en är van vid är det möjligt att det leder till att klassrummet upplevs som jämställt fast killarna likväl fortfarande dominerar något. Förväntningarna på att pojkar ska höras mer är så pass institutionaliserad att skillnader som inte är alltför drastiska helt enkelt inte uppmärksammas.

En annan och rent intuitivt kanske mer rimlig förklaring är att klassrummet faktiskt är förhållandevis jämställt och att tjejernas upplevelse överensstämmer med de faktiska förhållandena. I en studie av Staberg som återges i Öhrn (2002) undersöks vilka elever som får flest frågor från lärare, frågor, samt kommenterar mest i klassrummet, kan en se en tendens att socioekonomiska faktorer har viss påverkan. Flickor med högutbildade föräldrar tenderar att få och ta lika mycket talutrymme som pojkar, samtidigt som flickor med lågutbildade föräldrar förefaller tystare och mindre aktiva i klassrumssituationer. Mönstret blir dessutom starkare i grundskolan sista år. Anmärkningsvärt är att samma tendens inte gäller för pojkar med lågutbildade föräldrar (Öhrn 2002).

Gymnasieskolan som varit föremål för vår undersökning har väldigt hög andel elever med akademikerföräldrar, vilket således kan innebära att en hög andel av tjejerna tillhör den gruppen av tjejer i skolan som beskrivs som mer framträdande och aktiva. Det skulle i sådana fall vara en möjlig förklaring till att klassrummet faktiskt är jämställt.

”Tjejer är smartare än killar”

Högstadietjejernas upplevelse av klassrummet skiljde sig mycket från gymnasietjejernas. Killarna beskrevs som mer högljudda än tjejerna, tog övervägande mest uppmärksamhet från lärarna och var klart mer aktiva när det kom till att svara på lärarens frågor. Killarna på högstadiet var ganska fåordiga gällande skillnaderna i klassrummet, pekade inte på några större skillnader i beteenden men menade att tjejerna nog var lite tystare och försiktigare än killarna.

En annan aspekt som blev synlig var att lärarna har olika förväntningar på tjejer och killar i skolan. Tjejerna upplevde att lärarna förväntade sig att tjejerna låg på en högre kunskapsnivå än killarna och således förväntades vara mer självgående, samtidigt prioriterade lärarna att hjälpa killarna som generellt ansågs svagare och i behov av mer hjälp.

Petra: Jag tycker det kan vara så eller det är alltid så att tjejer är lite smartare än killar. Och det kan jag tycka är lite jobbigt, när lärare påstår och säger att tjejer är smartare. För att då tar dom för givet att ”ja men det klarar du liksom” när man själv känner att ”nej jag fattar inte”. Det kan jag tycka är jobbigt, det är en press.

Amanda: Det kan ju vara så att tjejer förväntas vara duktiga och så här och vissa killar lite mindre duktiga, men det finns ju duktiga killar också. Men att tjejerna, dom som är duktiga kanske inte får den hjälpen dom behöver utan dom som är mindre duktiga kanske får mer hjälp. Men dom lite duktigare också behöver hjälp och då fokuseras det mer på andra liksom. Då kan det vara så med tjejer och killar att tjejerna får lite mindre hjälp än killarna.

Petra: Det var en lärare som sa att generellt är tjejer smartare än killar, det kan jag tycka är jobbigt med tanke på att tjejer har den saken att dom ska va smartare generellt. Och då blir det så att alla måste uppnå det där kravet. Jag känner mer som att det är ett krav. Krav för tjejer då än för killar. Killar dom är ju lite stökigare, men jag tycker inte killar har det kravet. Killar är ju smarta också men ja.

Citaten ovan är utdrag från en av intervjuerna med högstadietjejerna. De upplevde att lärarnas förväntningar på dem som ”smartare” än killarna både skapar en press som kan vara svår att leva upp till, men även berövar dem tid och hjälp från lärarna. Paechter (1998) beskriver att en vanligt förekommande femininitetsposition är den där tjejer förväntas vara just självgående, duktiga och osjälviska i skolan. Killar å sin sida positionerar sig i motsats till denna som dumma och själviska. Det är även på sin plats att tillägga att mönstret är som mest framträdande i grundskolans tidigare åldrar. Paechter (2008) menar vidare att dessa två genuspositioner skapar en struktur där killarna på bekostnad av tjejerna lägger beslag på skolan resurser (i form av lärartid, material, utformandet av lektionsupplägget, etc.).

Strukturen legitimeras ofta med att åberopa tjejernas högre mognadsgrad jämfört med killarna och att tjejerna är duktigare än pojkarna. Flickorna framstår dock som de stora förlorarna.

Weiner m. fl. (1997) menar att killarnas sämre skolprestationer i praktiken ses som något det måste kompenseras för. Fokus från lärarna läggs på att de mer lågpresterande killarna ska ”komma ikapp”. Detta sker på bekostnad av tjejerna som i kraft av att vara mer högpresterande får klara sig själva. Anmärkningsvärt är att mönstret där tjejer presterar bättre än killar är ett fenomen som endast sträcker sig drygt 30 år tillbaka i tiden. Innan dess då rollerna var ombytta diskuterade inte tjejernas sämre prestationer relativt killarnas i termer av att vara på bekostnad av killarnas högre prestationer. Då förklarade en skillnaderna med att hänvisa till biologiska faktorer som var av naturen givna och därav inget en borde kompensera för (Wiener m. fl. 1997). Det ger viss tyngd åt påståendet att killarna såväl nu som historiskt sett utgjort normen i skolan och tjejerna den andre. Tjejernas genusposition må ha förändrats men deras behov och intressen har fortfarande i viss utsträckning en sekundär roll i dagens skola.

Intressant är även hur intervjugrupperna på högstadiet lyfter fram de killar som bryter mönstret genom att vara självgående och prestera bra i skolan på ett liknande sätt som tjejerna förväntas vara.

Dessa lyfts fram som positiva undantag och tycks få mycket uppmärksamhet och beröm av såväl andra elever som lärare.

Petra: Ja killar kan ju också vara smarta, haha.

Fatima: Ja, Amir. Han fick typ A på allt.

Amanda: Ja han får lite press på att han ska va kirurg och doktor och sånt.

Amina: Alla lärare typ tror på honom.

Amanda: Alla förväntar sig, alla vet typ att han har A och sånt. Väldigt många A.

Gymnasietjejen Anja ger en liknande skildring:

Anja: Men såhär typ då när vi var yngre då var att tjejer skulle va bättre i skolan och så. Och då ifall det var en kille som var bra i skolan eller helt okej, medelmåttan tjej typ, då blev ju den såhär, alla lärarna bara ”vilken smartis”.

De duktigare killarna framstår som de stora vinnarna jämfört med de duktiga tjejerna. Vi lyfte tidigare fram att tjejerna uttryckte att förväntningarna på att som tjej vara högpresterande och självgående även skapar en press som kan vara svår att leva upp till. De tjejer som inte möter de generella krav som ställs från lärare framstår som de kanske största förlorarna i

klassrummet. Problemet tas exempelvis upp i en av tjejgrupperna på högstadiet. De tycks mena att en som kan tjej kan ha lättare att få ett bra betyg, men även att det kan skapa ytterligare en press på hur man ska vara i skolan som tjej.

Jonatan: tycker ni det finns någonting bra med att det finns skillnader? att det finns vissa roller som tjejer förväntas ha och som killar förväntas ha?

Aylin: Mm, att tjejer får bra betyg och så i skolan.

Jonatan: Bara för att man är tjej då?

Aylin: Mm

Samira: Men det är ju inte bra, för då kanske man inte får dom betygen folk tror att man ska få. Och då blir det lite skämmigt och pinsamt.

Jonatan: Menar du att man har någonting att leva upp till?

Samira: Ja, folk tror att eftersom hon är tjej så kommer hon få A i det här och det här och sen så kanske man inte får det och då tror folk typ att man är efterbliven eller nåt.

På högstadiet verkar killarna inte i samma utsträckning ha kravet på sig att prestera bra i skolan och en lågpresterande kille riskerar inte att bli dömd på samma sätt som en lågpresterande tjej.

Gymnasieelevernas upplevelser skiljer sig en del från högstadieelevernas. Där tycks pressen på att prestera bra i skolan och ha höga betyg vara ungefär lika stor på både tjejer och killar. Att vara högpresterande är även ett eftersträvt ideal för såväl de femininitets- som maskulinitetsidealen som framträder på skolan. På frågan om vilka förväntningar som de upplever ställs på tjejer respektive killar var just skolprestationer bland det första som kom på tal.

Stina: I vår klass är det ju prestationer i skolan typ betyg. Vi har ganska hög standard i klassen. I vår klass så är ju ett C-D typ en katastrof och i andra klasser så är det liksom jättebra. Och det är ju inte jättedåligt men vi har byggt upp det här. Alla är väldigt duktiga och vi har en hög snittnivå så man känner ju hela tiden en stor press på sig

Anja: Mm och det är samma för både killar och tjejer.

Stina: Aa där är det ju nästan som en tävling

Annie: Men jag tror också att det känns som om killarna vill inte att vi ska va bättre. Dom vill ligga på vår nivå och inte va under. Jag tror det är nåt dom bygger upp själva

Anja: Man börjar märka på killarna i vår klass att dom vill mycket mer än i ettan. För dom har såhär... jag tror dom påverkas mycket av att alla vill gå typ Handels i Stockholm eller Handels i Göteborg och då ba: "Okej, va måste jag göra?". Att det blir som en trend typ att alla vill gå där för att alla vill ha mycket pengar typ. Det är ju där

det kommer ifrån och det känns som att det är väldigt jobbigt för dom nu, samtidigt som vi är väldigt mycket lugnare med sånt typ.

Killarna på gymnasiet ger även dem en bild av att det finns en pluggmentalitet i klassen och att bra betyg är något eftersträvansvärt, men upplever ändå att betygspressen är mycket tydligare bland tjejerna.

Oscar: sen känns det också som att det finns en annan attityd till skolan hos tjejer än som finns hos killar. Det känns som det är en hårdare pluggmentalitet hos många tjejer än det är hos killar i vissa lägen skulle jag säga att jag känner av.

David: Mm, håller med.

Anmärkningsvärt att samtidigt som tjejerna upplever att det är viktigt för killarna att prestera bättre (eller åtminstone inte sämre) än tjejerna i klassen, upplever killarna att den hårda pluggmentaliteten syns tydligare hos tjejerna. Ovan beskrivna mönster finns det dock en del stöd för i tidigare studier.

Att exempelvis inte framstå som att en lägger ner mycket tid på skolarbetet är ett fenomen som är vanlig bland killar (Utbildningsdepartementet 2004). Där talas det om att en mentalitet där det å ena sidan är eftersträvansvärt att ha bra betyg, å andra sidan är viktigt att framstå som att en inte lagt ner speciellt mycket tid och engagemang för att uppnå detta (Utbildningsdepartementet 2004). Denna mentalitet odlas i vad de beskriver som ”pojkkulturer”, vilka ungefär kan förstås som olika sorters maskuliniteter (Connell 2008). Att jobba hårt på lektionerna, vara duktig, tyst och självgående tycks vara starkt förknippat med ett feminint genus, något som framstod mycket tydligt utifrån högstadieintervjuerna. Då dessa feminint kodade egenskaper inte överensstämmer med maskulinitetsidealet förefaller det vara av vikt för killarna att avgränsa sig från detta genom att visa på att det inte anstränger sig lika mycket i skolan som tjejerna.

I utdraget ovan från samtalet med gymnasietjejer upplever Anja att det är en skillnad hos killarna från det första året på gymnasiet till det andra. De verkar anstränga sig betydligt mer än tidigare och det framstår som att det är en jobbig tid med mycket press för dem. Förklaringen som ges till det förändrade beteendet hos killarna är en ökad press på att få tillräckligt bra betyg för att bli antagen till attraktiva universitetsutbildningar. Det är möjligt att killarnas ansträngningar i skolarbetet tidigare under deras skolgång i viss mån varit hämmade av ett maskulinitetsideal som motsäger sig att lägga ner mycket tid på studier. Holm (2005) menar att detta kan leda till en konflikt där förväntningar olika håll krockar med varandra:

”Antitesen maskulinitet - studier kan annars av tonårspojkar upplevas som ytterst problematisk och få förödande effekter på skolresultaten. Samtidigt som de ska leva upp till bilden av exempelvis den tuffe (fotbolls)killen är de medvetna om betydelsen av skolprestationer och föräldrarnas förväntningar på sådana”
(Holm 2005, s.35).

Gymnasiet framstår även som en vändpunkt där det blir allt viktigare för killar att engagera sig i studierna samtidigt som det dessutom blir mer accepterat (Epstein, 1998). Kanske kan det även förklara den stress killarna enligt Josefin upplever över sin nuvarande situation, samt varför tjejerna tar det hela med mycket större lugn. För killarna är pressen att plugga hårt och få bra betyg en relativt ny företeelse, medan tjejerna som haft den pressen genom hela deras skolgång är mer vana. Epstein (1998) menar att just gymnasiet framstår som en tydlig vändpunkt där det blir allt viktigare för killar att engagera sig i studierna samtidigt som det dessutom blir mer accepterat. Dessutom tenderar killar att i betydligt större omfattning betrakta studierna som instrumentellt värdefulla, alltså ett medel för att nå ett högre mål (Epstein 1998; Utbildningsdepartementet 2004). Den tankegången är klart plausibel på gymnasiekillarna. Först när de kom till en punkt i utbildningen där betygen är en avgörande faktor för att ha en möjlighet att komma in på Handels, började de på allvar anstränga sig i skolan. Förväntningar kring skolprestationer och studieengagemang tycks alltså bli mindre könssegregerade när man tittar högre upp i skolsystemet och således kan ålder ses som en central faktor.

Även om de maskulinitetsideal som generellt skapas i skolan vanligtvis går stick i stäv med vara duktig och engagerad i skolan, kan detta vara mer eller mindre påtagligt i olika kontexter. Exempelvis Connell (1996; 2008) och Phoenix (2004) menar att arbetarklasskillar hyser ett mycket större förakt för studier och är noggrannare med att avgränsa sig mot dessa än exempelvis killar från medelklassbakgrunder. För dem är det istället eftersträvarsvårt att framstå som tuff, tävlingsinriktad och sportig, samtidigt som kroppsarbete värderas högt. I olika sociala kontexter skapas olika maskuliniteter i vilka varierande egenskaper värdesätts. Socioekonomisk miljö och klassbakgrund spelar där en stor roll för hur dessa konstrueras. Killarna på gymnasieskolan har en medelklassbakgrund med akademikerföräldrar. Det förefaller, åtminstone enligt Anjas utsago, som att det skapats ett maskulinitetsideal bland dem där det är eftersträvarsvårt att läsa ekonomi på Handels och tjäna pengar. I en sådan kontext tycks andra maskulinitetsideal som exempelvis tuffhet och kroppsarbete vara av underordnat värde.

”Man vill liksom inte se ut som en vild”

Något som framgick tydligt av intervjuerna på gymnasiet var att eleverna på det stora hela upplevde skolan som jämställd, men att det var ett skolämne bröt det mönstret, idrotten. Såväl killarna som tjejerna upplevde att skillnader mellan tjejer och killar framträdde på ett helt annat sätt än i övriga skolämnena.

Gymnasiekillarna talar framförallt om en skillnad i inställning där tjejerna inte anstränger sig lika mycket som killarna utan blir mer passiva och tar det inte på lika stort allvar.

Joel: Man märker det verkligen på idrotten. Killarna ger allt, kör hårt vad vi än gör i princip medan tjejerna... många av tjejerna står lite såhär vid sidan och bara ”aja, jag kan väl springa några meter” och sen så går man lite och sen så liksom duschar man inte efter för man har inte ens försökt och så.

Johan: man ska inte svettas

Joel: Lite såhär halvdant medan killarna kör fullt ut och verkligen går in för det.

Förklaringen till skillnaderna i inställning under idrotten tycks enligt killarna vara tätt sammankopplat med en föreställning om olika förväntade beteendemönster för tjejer respektive killar:

Oscar: Alltså tjejer ”ska” bete sig på ett visst sätt vid fysiska aktiviteter.

Joel: Det har ju med könsroller att göra

Oscar: Spelar man en fysiskt sport eller någonting så tror dom kanske att det är maskulint och inte feminint

David: Men vi killar uppskattar ju mer dom som verkligen kör hårt snarare än att dom som står still eller till exempel i tävlingssammanhang då är ju nästan alla vi jävligt stora tävlingsmänniskor och då stör man sig snarare på den som inte gör nånting än dom som försöker. Så där tror jag snarare att det är förväntningar från andra tjejer än oss killar i så fall.

Killarna är inne på att feminina beteendemönster och förväntningar på hur en ska bete sig som tjej som kan vara bakomliggande orsaker till skillnaderna. De talar även om sport och fysisk aktivitet som något associeras med en föreställning om det maskulina. Intressant är även att killarna uttrycker en frustration över tjejernas inställning och en önskan om ett större engagemang. Precis som David och Oscar explicit uttrycker framstår det som att pressen på att inte bete sig maskulint inte kommer från killarna utan från tjejerna själva.

Högstadiet killarna bekräftar till viss del gymnasiekillarnas bild av skolidrotten, men trycker mer på att engagemanget och intresset är beroende av vilket idrottsmoment en genomför.

Amir: Det finns ju tjejer som är aktiva men det känns som att det faktiskt är mer killar som är aktiva än vad tjejerna är.

Max: Vissa tillexempel är aktiva när det är fotboll och vissa när det är dans eller någonting.

Amir: Mm, tjejerna gillar mer dans och killarna gillar mer fotboll. Båda är ju sport och idrott men det finns ju två olika saker som skiljer åt könen.

En rädsla för att inte framstå som feminin genom att anstränga sig alltför mycket i skolidrotten och bete sig som killarna går även att utläsa från gymnasietjejernas intervju. På frågan om hur de upplever skolan som jämställd och om det finns tillfällen då de inte upplever skolan som en jämställd miljö lyfter tjejerna, precis som killarna, fram skolidrotten som den egentligen enda situationen där ojämställdhet är synlig.

Tina: Aa på gympan just. Killarna har en annan inställning till den. Väldigt många tjejer tar det väldigt lugnt på gympan typ såhär, samtidigt som killarna går ju verkligen in, när man spelar typ spökboll så köttar dom och kastar as hårt. Vissa tjejer går ju in för det också men det är mycket. Men jag upplever det mycket som att det är fler killar som går in för det och att tjejerna typ går runt och skrattar lite och så. Man är ju med typ men man tar det ju inte på lika stort allvar.

Annie: Jag tror att det kan va från när man är liten, alltså som har hängt kvar. Att dom har alltid varit dom som spelat fotboll på rasterna och vi gör annat. Och där får dom chansen att glänsa lite.

Tina: Men alltså om det är det dom tycker är coolt. Om man är bra på en sport, eftersom dom har spelat fotboll hela livet tex så kanske dom vill visa att dom är bäst på det. Jag känner inte att jag behöver hävda mig så bland mina kompisar, att visa att jag är bäst på basket liksom.

Stina: Sen har det väl blivit lite en grej också. För att vissa ibland, alltså att tjejer ska inte gå i för det så mycket man ska va lite tjejigare. Man vill liksom inte se ut som en vilde som går runt och... Det är ju inte det man kanske vill.

Att döma av båda gruppernas utsagor är idrotten det skolämne där könsmonstren blir mest framträdande. Både Connell (2008) och Holm (2005) talar om en maskulinitetsposition där egenskaper som att vara tävlingsinriktad, sportig och atletisk är eftersträfvansvärda och det ter sig naturligt att just idrottsämnet är det skolämne där killarna får störst möjlighet att uppvisa dessa och således befästa sin maskulinitet. En viktig del av att konstruera och upprätta en feminin identitet är att tydligt avgränsa sig det maskulina, vilket kan vara en förklaring till både intervjugruppernas uppfattning om att tjejer inte tycks anstränga sig lika mycket i

idrotten. Holms studie (2005) visar på ett liknande mönster där killarna förväntas ta idrottsämnet på största allvar samtidigt som tjejerna förväntas var mer lättsamt inställda till det och ta det mer på lek.

Anmärkningsvärt i sammanhanget är dock att båda grupperna upplever att ha höga betyg som mycket eftertraktat, både för ökad valfrihet inför framtida universitetsstudier och som en statusmarkör inom klassen. Samtidigt som det råder något som kan beskrivas som en ”betygshets” bland tjejerna verkar idrotten vara ett ämne där upprätthållandet av feminin identitet genom att inte anstränga sig eller ”bete sig som en vilde” för att använda en tjejs egna ord, som överordnat ett högt betyg i idrott.

En annan förklaring till skillnaderna i engagemang som tjejerna presenterar är den att killar helt enkelt är mer intresserade av idrott och således även idrottsämnet än tjejer och att detta härleds till att killarna exempelvis spelar fotboll på fritiden och lägger en stor prestige i att visa sina färdigheter i något de är intresserade av. En sådan förklaring skulle då tyda på att de ämnen eleverna är intresserade i även är de som de presterar bra i, något som vid en första anblick kanske förefaller troligt. Däremot och som tidigare nämnt tycks strävan efter ett bra betyg vara en större drivkraft för att eleverna ska anstränga sig och göra sitt främsta än ett genuint intresse för ämnet. Så tycks åtminstone förhållandena vara på just den här gymnasieskolan där den allmänna studiemotivationen ligger på en mycket hög nivå.

Tjejernas beskrivning av skolidrotten pekar till viss del även på en könsuppdelad undervisning där lärarna har olika förväntningar på tjejer respektive killar. Detta synliggörs exempelvis när gymnasietjejerna talar om sin nya idrottslärare.

Anja: Han (den nya idrottsläraren. Ff:s anmärkning) bara ”nu kör vi armhävningar, tjejer ni får köra på knäna om ni vill”.

Stina: Och så samma sak, det är alltid så att vi kör tjejer och killar för sig, för det blir bäst så för alla. Han leder oss in på det här att ”ni vill väl ändå inte vara med killarna?” Typ så. Men sen så tycker jag det är ganska skönt. Typ bollsport dom är ju uppbyggda på ett helt annat sätt och då kan det va skönt ibland.

Anja: Där är det ju väldigt tydligt liksom

Stina: Jag kan tycka det är lite så här irriterande nästan ibland, alltså visst det är jättebra att tjejerna får va för sig för vissa grejer kanske man inte vill göra med killarna, typ som när vi gjorde höjdhopp. Det var rätt skönt för då vet man att nån kommer hamna på ribban och nån kommer ramla och nån kommer göra såhär och nån kan inte sådär. Då kan va rätt bekvämt att vara med bara tjejer för man är ju bekvämare med bara tjejer oftast, men det kan också kännas lite sådär i andra delar. Typ när man ska ut och springa eller när vi får välja mellan gymmet och gymnastiken och så.

Samtidigt som det beskrivs som frustrerande att läraren bedriver en könsuppdelad idrott framstår det även som att det i vissa situationer kan vara något positivt. Tjejerna upplever att de känner sig tryggare när killarna inte är med. En av tjejerna, Fanny, spelar själv mycket fotboll på fritiden men beskriver även hon att hon inte brinner för idrottsämnet lika mycket som killarna eller lägger samma prestige i det. Hon upplever likt de andra tjejerna att det ställs annorlunda förväntningar på tjejer och killar även från lärare och är delat positivt, delat negativt inställt till det faktumet. Att det dock finns en viss önskan om förändrade genusförväntningar på idrotten går att utläsa från tjejernas svar. På frågan om vad som skulle hända om tjejerna betedde sig mer som killarna och tog för sig mer tror tjejerna att det skulle vara helt accepterat. Samtidigt uttrycker de inte direkt någon önskan om en mer jämställd idrott, utan förefaller finna en trygghet i att den är uppdelad. Exempelvis försvinner risken att bli utskrattad av killarna om man försöker men misslyckas, något de upplever en viss oro över när de har idrott i helklass.

Ett mönster som blir synligt från i synnerhet gymnasietjejernas upplevelser av idrotten är att den som sådan är utformad utifrån killarnas behov och intressen och läraren sedan anpassar idrotten för att tillgodose tjejerna, men att denna verksamhet sker parallellt och inte integrerat i vad som kan nästan beskrivas som ”tjejgympa”. Tjejerna på högstadiet diskuterar inte skolidrotten lika ingående men är de väl talar om den presenterar de en liknande bild av en skolidrott där killarna dominerar, tar och tycks få utrymme att bestämma premisserna kring innehållet.

Samira: På gympan tillexempel vi får aldrig välja vad vi vill göra. Det är bara killarna

Aylin: Ja

Naima: Ja det är aldrig någon som väljer vad vi ska göra.

Samira: Ja dom byter typ om i gympasalen, där typ alla är. Alltså byter om *där*. Om en tjej hade gjort det då alla hade skrikit hora.

Om en applicerar Paechters begrepp subjekt och den andre är idrotten ett exempel på ett ämne där killarna utgör normen, subjektet, och tjejerna utgör den andre. Andrafierandet kan bidra till att förstärka de redan rådande könsmönstren där killarna får en ännu större press på sig att leva upp till ett maskulinitetsideal där det är viktigt att vara duktig i idrottsämnet, samtidigt som tjejerna får en ännu mer marginaliserad roll där de varken förväntas kunna prestera eller ha intresse för ämnet. Där fungerar även den manliga blicken som kontrollerande och dömande av tjejers prestationer genom att man riskerar att bli utskrattat om man misslyckas med det som killarna förväntas lyckas med.

Bilden av att killarna utgör normen för idrottsämnet och tjejerna andrefieras blir än mer påtaglig om en tittar noggrannare på tjejernas och killarnas träning och idrottsutövande på fritiden. Killarna spelar fotboll och är noga med att påpeka detta när de beskriver sig själva. Tjejerna, med undantag för Fanny som spelar fotboll, beskriver inte sig själva i termer som tränings- eller idrottsintresserade även fast det framgår att träning upptar en stor del av deras fritid.

Tjejernas träning tycks vara mer kopplad till utseende, hälsa och kroppsideal, ett vårdande av kroppen, samtidigt som killarnas kretsar mer kring att lagarbete, vinnarmentalitet och kollektiva prestationer. Även där förefaller det som att tjejernas träning i mycket mindre utsträckning än killarnas är stämmer överens med hur skolidrotten är uppbyggd. Tjejernas träning marginaliseras och värderas lägre än killarnas.

Studier visar även att idrotten är det enda ämnet där killar nationellt sett har ett högre betygssnitt än tjejer, vilket eventuellt kan förklaras av skillnader i förväntningar på killar och tjejer likt de vi belyst ovan (SOU 2009:64). På så vis är det rimligt att anta att intervjugrupperna på gymnasietts upplevelser inte är en isolerad företeelse utan snarare exemplifierar ett genomgående mönster inom den svenska skolan.

”Hur kan jag vara en hora om jag är oskuld?”

Det framgår tydligt genom våra samtal med eleverna, hur killarna och tjejerna blir bedömda efter olika mallar och att det är olika ord som används för att beskriva och kontrollera tjejerna respektive killarna. Ordet hora används som ett maktmedel mot tjejerna medan killarnas yttre attribut, som kläder och assessorer kan kommenteras som bögigt när det går utanför den rådande maskulinitetsnormen.

Oscar: Jo men man får ju pikar för det liksom. Jag har blivit trackad av dom här killarna för att jag kört nagellack ibland. Det har jag ju fått.

Daniel: Bara på skämt liksom

Joel: Vi har ju inte sagt att det är fel eller rätt. Det är ju bara det att när man ser det så säger man ju det

Oscar: Det är ju så att du inte sagt att det är bögigt (skratt)

Även om killarna på gymnasieskolan tvekar inför ordet och är medvetna om att ”bögigt” inte är ett accepterat ord att använda i det här sammanhanget så är det tydligt att det förekommer för att beskriva fenomenet då någon går utanför den traditionella maskulinitetsnormen. Även om det sägs med en skämtsam och varm jargong mellan vänner så är det en markering att någon går utanför den förväntade normen genom att exempelvis bete sig fåfängt eller bry sig

mycket om sitt utseende (Jonsson 2007). Också på högstadieskolan finns kopplingen mellan homosexualitet och feminina attribut hos en man. Tjejerna diskuterar vad som händer om attribut och beteende som förknippas med respektive kön skulle byta plats mellan könen. I citatet nedanför pratar tjejerna på högstadieskolan om hur de skulle reagera på om en kille skulle dyka upp iklädd klänning i skolan:

Samira: Jag skulle fråga, varför har du på dig en klänning? Så hade den sagt att "jag tycker det är fint" då hade jag såhär ... okej.

Moa: Ni hade bara blivit förvånade eller?

Flera: ja, mmm

Samira: Ja men också om den hade sagt typ att den är homosexuell eller nåt sånt då jag hade, "men varför sa du inte det för länge sedan?" då den hade sagt "jag visste inte om du skulle acceptera mig", men jo jag skulle ha gjort det.

Den direkta kopplingen görs mellan homosexualitet och feminina attribut hos en man även om ordet bög inte används. I tjejernas konversation angående ämnet är de noga med att påpeka att det inte är någonting fel med homosexualitet. Intressant är däremot att det som är avvikande från den maskulina normen direkt kopplas till homosexualitet. Att dessa faktorer kopplas ihop är inget ovanligt eftersom föreställningen av att motsatser dras till varandra är djupt rotad i vår kultur. Vilket innebär att en person som dras till män måste vara feminin för att hålla sig inom normen, antingen vara en kvinna eller en feminin man (Connell 2008). Något som är anmärkningsvärt när det kommer till användandet av ett ord som bög är att det används som ett skällsord. I och med det förminskas de feminina attributen och det ses som någonting som inte är eftersträfvansvärt hos en man eftersom mannen är normen och kvinnan underordnad, den andre (Paechter 1998; Hirdman 2001).

Elever i skolmiljö använder ord som "hora" och "bög" som ett maktmedel för att kontrollera ett "rätt" beteende för respektive kön men också för att placera sig själva i "rätt" fack och distansera sig från det oönskade beteendet. Större delen av eleverna upplever också orden som kränkande (Ambjörnsson 2004; Connell 2008).

Något som är tydligt i framförallt högstadietjejernas upplevelse av skillnader mellan killarna och tjejerna är hur nedsättande ord används som maktmedel. De beskriver hur de blir kallade för hora i olika situationer och av olika anledningar, beroende på hur de ser ut, vilka de umgås med och vad de gör. När tjejerna på högstadieskolan pratar om kränkande beteende beskriver de en plattform på nätet där medlemmarna har möjlighet att anonymt ställa frågor i ett slutet forum. Högstadieskolan har ett eget forum på plattformen där språkbruket, på grund av

anonymiteten, har en tendens att bli grövre än vad det skulle vara utan den. Det blir här tydligt hur tjejer och killar bedöms olika.

Samira: Det var en sida en gång, den hette ”(skolans namn) skvaller” så då frågade någon, ”vad tycker ni om Samira?” Sen dom skrev att jag är en hora så frågade jag hur kan jag vara en hora om jag är oskuld? Så sa dom att för att du ser ut som en hora.

Naima: Det stod typ om alla elever, ja hon är en hora, hon är det här, hon är det här.

Jonatan: Vad stod det om killarna då? Stod det något om dom?

Samira & Aylin: Neej!

Samira: Dom frågade typ vad tycker du om han den där, dom bara typ lång... Vaddå lång?!

Tjejerna på högstadieskolan beskriver hur ordet hora används frekvent mot dem på ett nedsättande sätt och att killarna sätter ramarna för hur tjejer ska och får bete sig, samtidigt som tjejerna upplever att killarna kan bete sig lite hur som helst utan att det blir några konsekvenser. Tjejerna i den här situationen andrefieras och bedöms utifrån den manliga blicken genom att det är killarna som sätter upp ramarna för hur en tjej förväntas bete sig. Det gör att tjejerna hela tiden behöver förhålla sig till ett iakttagande manlig blick (Paechter 1998).

Öhrn (2002) beskriver utifrån Anna Sofia Lundgrens avhandling hur könsord används nedsättande av killar mot tjejer i skolan. Ett ord som hora används då för att förminska tjejer och genom det hävda sin maktposition (Öhrn 2002).

Högstadietjejerna uttrycker också att killarna använder ordet på ett sätt där den ursprungliga betydelsen till viss del försvunnit. En tjej kan bli kallad hora när hon är umgås med många killar eller om många tjejer umgås med en kille, då upplevs det som att tjejen ”går på” killarna. En tjej ska alltså inte vara med killar. Vidare beskriver tjejerna hur killarna använder ordet hora på ett sätt som liknar betydelsen av idiot vilket tyder på att ordet används så pass frekvent att det tappat sitt ursprung.

Tjejerna upplever en press på hur de ska vara, se ut och bete sig för att vara en ”bra tjej”. Enligt en utredning gjord på uppdrag av regeringen 2009 angående jämställdhet i skolan beskrivs hur ord som hora och bög inte alltid behöver uppfattas som negativt för ungdomar som använder det. Det kan användas som ett styrkeord och inte vara riktat mot en viss person. Men gränserna för hur dessa ord används är vaga och det kan lätt hända att gränserna överskrids och att en situation uppstår där någon känner sig krängt. I utredningen beskrivs hur killar är mer benägna att överskrida dessa gränser. Orden används som ett maktmedel för att påvisa hur en person ska vara tjej eller kille på ”rätt sätt” (SOU 2009:64).

Paechter beskriver en skolmiljö där killar tenderar att ta mer plats både fysiskt och verbalt och att tjejer har lättare att koppla bort den fysiska platsen killar tar men att många tjejer mår dåligt av de verbala kränkningar killarna levererar. Paechter beskriver vidare hur killarna kommenterar tjejers utseende och att tjejerna tar åt sig av dessa kränkningar (Paechter 1998). Precis det Paechter beskriver är något som tjejerna förmedlar, att killarna inte tror att tjejerna tar åt sig men att de gör det. Vidare kommenterar eleverna i våra intervjuer lärarnas uteblivande reaktioner på kränkningarna. De upplever att lärarna vet att ord som hora används som kränkningar mot tjejer men att de inte gör någonting åt det.

Även Öhrn beskriver tjejers upplevelse av att lärare neutraliserar det sexualiserande språkbruket riktade mot tjejer som att killarna inte menar något med det och att killarna inte är ute efter att skada tjejernas rykte. (Öhrn 2002). Inställningen från lärare befäster de rådande stereotyperna där tjejer uthärda situationen, vara den mognare parten och ta ansvar för killarnas omogna beteende.

Gymnasieskolans elever diskuterar inte användandet av ord som hora, det kan tolkas som att det är ett ord som inte förekommer så ofta i deras skolmiljö. Kanske på grund av deras ålder men det kan också handla om den socioekonomisk miljö de befinner sig i. Eleverna på gymnasieskolan befinner sig i en miljö där maktuttryck kan se annorlunda ut, till exempel genom vältalighet, akademiska kunskaper och pengar. I den miljön är ord som till exempel hora inte accepterat och kan då ses som ett utbildat språk. Det gör att om ett ord som hora skulle förekomma på gymnasieskolan skulle det kunna upplevas som ett mycket starkare ord och det skulle ge konsekvenser på ett annat sätt. Ord som hora tappas sin innebörd när det används mycket, men i sammanhang där det inte förekommer lika frekvent behåller det sin ursprungliga betydelse och blir då ett starkt ord. Med det sagt betyder det inte att orden inte är kränkande i de situationer där det är frekvent använt (Ambjörnsson 2004).

”Snacket går”

Det går inte att undvika vikten av kropp och utseende när vi samtalar med eleverna angående genusnormer och könsmonster. I samtliga grupper vi intervjuat är det bland det första som nämns som en utav skillnaderna mellan killar och tjejer, killar gillar sport och tjejer gillar utseende. Förväntningarna på att tjejer ska vara måna om sitt yttre existerar i alla grupper vi intervjuat.

Killarna på högstadieskolan beskriver hur tjejer upplevs ha ett större intresse för utseende än vad killar har. Genom att alla grupper påpekar att utseendet är någonting som är viktigt för framförallt tjejer, även om grupperna dock medger att det inte är helt oviktigt även för killar,

så byggs förväntningar på att utseendet är någonting som tjejer ska vara måna om. Tjejerna upplever att de konstant behöver tänka på att och förhålla sig till sitt yttre.

Kvinnokroppen är någonting som ska vara naturligt vacker, men den naturligt vackra kvinnligheten kommer fram genom att noppa, raka, sminka, locka, platta och klä sig rätt. När en kvinna inte vårdar sin kropp på rätt sätt upplevs hon som nonchalant, att hon inte bryr sig eller att hon är feg och inte vågar bejaka sin kvinnlighet. För alla kvinnor ska vilja vara vackra på det sätt som förväntas. Och att vara kvinnlig handlar om att kunna balansera mellan att inte bry sig och att överdriva, manipulera sin kropp inom ramarna för vad som anses vara naturligt kvinnligt (Ambjörnsson 2004).

Någonting som är anmärkningsvärt i vårt material är hur tjejerna inte nödvändigtvis upplever att dömandet kring utseende kommer från killarna utan att det sker tjejer emellan. Även högstadiekillarna beskriver vikten av utseende för tjejer, samt hur tjejer skulle mobba varandra om någon går utanför den förväntade normen. Tydligast blir det när vi ser hur tjejerna på gymnasiet pratar kring ämnet. De upplever en känsla av att alltid behöva vara ”fräsch” och välvårdad och även hur det finns ett tydligt kroppsideal att förhålla sig till. I gymnasietjejernas samtal framgår hur ”snacket går” tjejer emellan. Även nära kompisar pratar om varandra och dömer varandras kroppar. Upplevelsen är också att killarna inte diskuterar ämnet i samma utsträckning utan att det är tjejerna som påverkas och sätter kraven när det kommer till kroppsideal.

Tina: Ja men så, men det är liksom aldrig en kille som skulle säga aa men hennes lår går ihop däruppe. Men tjejerna bara fy fan va tjocka lår, men det skulle inte en kille. Min pojkvän skulle i alla fall aldrig anmärka på det liksom

Anja: True

Det blir intressant eftersom de förhåller sig till det de tror killar vill ha men samtidigt upplever att killarna inte är de som sätter kraven. De ser samtidigt sig själva och andra tjejer genom en manlig blick, Berger (1972) beskriver fenomenet:

Men act women appear. Men look at women. Women watch them selves beeing looked at. This determines not only most relations between men and women but also the relation of women to themselves. The surveyor of woman in herself is male: the surveyed female. Thus she turns herself in to an object – and most particularly an object of vision: a sight. (Berger 1972, s. 47)

Även om Berger inte direkt tar upp hur kvinnor dömer varandra går det se tydliga paralleller mellan det tjejerna berättar och Bergers beskrivning av hur kvinnor ser på sig själva. En av

gymnasietjejerna beskriver hur viljan att vara omtyckt och sökandet efter bekräftelse från andra påverkar.

Anja: Men jag tror att man påverkas väldigt mycket i den här åldern för att man inte är typ helt bekväm med sig själv liksom. Att man inte liksom riktigt mår bra i sig själv. Så vill man ha bekräftelse från andra typ. Om det inte var för att man påverkades så skulle ju inte man bry sig.

Tjejerna ser på sig själva genom ögonen på någon annan. Denna andra behöver inte nödvändigtvis vara någon närvarande person utan en allmän blick som är konstant iakttagande. Denna blick, den manliga blicken, är en medveten och kraftfull blick som är en del i en maktrelation mellan normen, i det här fallet mannen, och den andre, kvinnan. (Paechter 1998). Även om tjejerna inte aktivt upplever killarna som de iakttagande och dömande ser de på sig själva genom deras och andra mäns ögon. De dömer alltså sig själva och andra tjejer genom den manliga blicken som är institutionaliserad i samhället. Tjejerna på gymnasiet pratar om dömandet av sig själva och andra på ett okritiskt sätt, som om det är någonting självklart.

Tjejerna på högstadiet upplever på ett tydligare sätt hur kraven, hur de ska vara och se ut kommer, från killar. Högstadietjejerna beskriver hur de upplever killars krav på hur de ska se ut men också hur de ska vara. En tjej behöver förhålla sig till killens krav på utseende där till och med skostorlek och hur rösten låter har betydelse.

Samira - Dom säger, ja, hon ska inte vara för tjock hon ska inte vara för smal. Hon ska vara kurvig. Hon ska ha långt hår, fina ögon inte stora fötter.. nån frågar hur ska din tjej se ut? han ba hon ska ha skostorlek 35. Vem bestämmer ens va nån ska ha för skostorlek?

Utöver det upplever högstadietjejerna att de även behöver förhålla sig till killens familj på ett accepterat sätt, vara smart och få höga betyg. Tjejernas upplevelse av den konstanta pressen behöver inte direkt komma från de killar de möter i skolan eller någon annanstans. Upplevelsen är där emot att de är konstant iakttagna utifrån en manlig blick. Trots att högstadietjejerna upplever hur kraven kommer från killar så beskriver de även hur dömandet även sker tjejer emellan. En av högstadietjejerna säger att hon litar mer på en kille än vad hon gör på en tjej, eftersom tjejer ”snackar så mycket om varandra hela tiden” men upplevelsen är att killarna inte gör det. En annan av tjejerna i samma grupp kommer då fram till hur det alltid är tjejerna som döms eftersom killarna sätter upp kraven för tjejerna och tjejerna dömer varandra.

Anmärkningsvärt är att tjejerna varken på gymnasiet eller på högstadiet upplever att killarna diskuterar och dömer andra killar. Inte heller i intervjuerna med killarna på de båda skolorna fick vi upplevelsen av att det sker i samma utsträckning och med samma hårda ton som i tjejgrupperna. Trots det är killarna inte helt fria från upplevelsen att bli bedömd, i diskussionen gällande huruvida det är okej att en kille bär nagellack framkommer att tjejerna ger pikar angående frågan. Även killarna tycks i viss mån bry sig om hur tjejerna uppfattar dem dock inte i samma utsträckning. Även om det är tydligt hur tjejerna upplever utseendet viktigare än vad killarna gör är det inte helt oviktigt för killarna. Kommande citat är hämtat från när gymnasiekillarna diskuterar huruvida det är okej med nagellack på en kille.

Erik: Killarna betar sig på ett visst sätt annat än vad tjejerna förväntar sig att killarna ska bete sig.

Oscar: The manly man kanske dom letar efter (skratt) Big i sex and the city typ (skratt)

Moa: Och då ingår inte nagellack?

Oscar: Nä inte riktigt. Inte vad det verkar som (skratt)

Erik: Tobbe letar fortfarande efter vad det är dom kommer acceptera

Jonatan: hur långt tror du att du skulle kunna gå?

Oscar: Nä det här är nog bristningsgränsen... (unisont skratt). Skulle jag börja med smink och sånt då skulle det spåra fullständigt. Då skulle man bli utesluten.

Maskulinitetsidealet innefattar inte nagellack och definitivt inte smink och killarna förhåller sig till huruvida tjejerna vill ha "The manly man". Killen som bär nagellacket har en respekterad social position i klassen vilket ger honom friheter att utmana de hegemoniska mansidealen. Trots det kan han inte gå hur långt som helst utanför maskulinitetsnormen utan förhåller sig fortfarande till vad han upplever att tjejerna vill ha, alltså en "riktig man".

Tjejerna upplevs ändå konkurrera med varandra på ett annat sätt än i killgrupperna. De dömer varandra utifrån ett ideal de själva strävar efter och utifrån hur de upplever att killar vill att de ska vara. Killarna utgör subjektet och att är subjektet som har makten att kontrollera den andre det, i här fallet tjejerna. Makten att kontrollera behöver inte vara medveten hos killarna. Genom den rådande genusstrukturen, andrefiering och den manliga blicken är det en strukturellt övergripande maktposition som killarna befinner sig och tjejerna förhåller sig till (Paechter 1998).

Gymnasietjejerna uttrycker sig i termen av tävling, att det är en tävling i hur en tjej når upp till ett visst ideal eller ej. De beskriver vidare hur de i denna "tävling" uttrycker sig i hårda och nedtryckande termer kring andra tjejer. Det på grund av svartsjuka och att de mår dåligt själva. Genom att trycka ner andra så upplever de sätter sig själva till en på en högre position. Ambjörnsson (2004) har i sin studie inriktat sig enbart på tjejer och maktrelationer tjejer

emellan. Tjejer har alltid ett femininitetsideal att leva upp till men den normbilden går sällan att nå (Ambjörnsson 2004). Tjejer på gymnasiet är närmre den normbild som är mest förekommande i det stora samhällsperspektivet. De är duktiga i skolan kommer ofta från akademiska och ekonomiskt och socialt trygga bakgrunder och vårdar sitt yttre för att passa in i ett eftersträvanvärt femininitetsideal. Trots att de är väldigt nära normen upplever de att de hela tiden kan bli bättre. Normen är kontextberoende, det vill säga att femininitetsidealet för tjejerna på högstadieskolan och gymnasieskolan inte behöver se ut likadant. Det vill säga att normen för hur en tjej ska se ut på högstadieskolan hade kanske inte är den samma på gymnasieskolan. Att det ser olika ut beroende på två skolorna kan vara på grund av både ålder och den socioekonomiska kontext de befinner sig i (Connell 2008, Ambjörnsson 2004).

I förhållande till killarna på skolorna är tjejerna alltid den andre, men den andre existerar även i relationen mellan tjejer, där högstadietjejerna är andrefierade i förhållande till gymnasietjejerna. Det på grund av elevernas olika socioekonomiska bakgrunder. När vi befinner oss i en kontext där en vit cis-man med god socioekonomisk status är normen positioneras gymnasietjejerna som den andre i förhållande till mannen. När det kommer till högstadietjejnarnas position blir de andrefierade i förhållande till gymnasietjejerna som befinner sig i en privilegierad, högpresterande, akademisk kontext och då är närmre den generella samhällsnormen.

Paulina De Los Reyes beskriver hur maktrelationen kvinnor emellan existerar genom en hegemonisk femininitet.

Kvinnlighet är aldrig bara kvinnlighet, på samma sätt som kvinnor aldrig bara är kvinnor. Historiska erfarenheter av den feministiska rörelsen i USA och av genusforskningen i Sverige visar att det, i den mån som feminismen blundar för maktrelationer mellan kvinnor, är den hegemoniska kvinnlighetens intressen som dominerar den feministiska agendan. (SOU 2005:41)

Andrefieringen beror på en maktrelation där subjektet i det här fallet gymnasietjejerna ingår i en mer privilegierad grupp än vad högstadietjejerna gör när det kommer till ålder, etnicitet och religion (Paechter 1998). Ålder spelar in eftersom normen ofta är att vara vuxen och därför blir barn andrefierade i förhållande till vuxna. Den socioekonomiska relationen mellan de olika grupperna utgör en maktrelation där gymnasietjejerna har möjligheter som ligger närmre den vita mannen när det kommer till ekonomisk och kulturell bakgrund (Paechter 1998). En elev som har en god ekonomisk trygghet har bättre möjligheter att skaffa de yttre attribut, i form av kläder, smink och prylar som krävs för att skapa ett visst femininitetsideal. Om eleven även har ett gott kulturellt kapital, blir förutsättningarna ännu bättre (Holm 2008).

Där kulturellt kapital innebär att en ser till andra faktorer än endast det ekonomiska, bland annat bildning, smak och språklig kompetens (Bourdieu 2007).

Gymnasietjejerna ligger kanske närmre ett femininitetsideal än högstadietjejerna och upplevs mer okritiska till kraven och förväntningarna. Högstadietjejerna uttrycker en uppgivenhet kring vad som förväntas av dem. När högstadietjejerna diskuterar de kroppsideal och den studiepress de förväntas leva upp till ser de ett omöjligt uppdrag framför sig. Tjejerna diskuterar killarnas krav på hur de ska vara kurviga men med platt mage och ha pyttesmå fötter och kommer uppgivet fram till att killarna inte verkar veta vad kurvig betyder, eftersom kurvig och platt mage inte är ett realistiskt ideal.

Tjejgrupperna upplever andra tjejer som dömande och de ser på sin egen uppenbarelse i förhållande till andra i form av en tävling, tillsammans med förståelsen av den andre och den manliga blicken att se att målet är svårt att nå. Så länge mannen ses som norm, tjejer är andrefierade och iakttaga genom den manliga blicken blir det indirekta målet att vara en vit cis-man med god socioekonomisk status, vilket är omöjligt för någon som inte är biologiskt född i den positionen (Said 2000; Paechter 1998). Det är svårt, framförallt utifrån högstadietjernas position, men även gymnasietjejerna verkar se ett ouppnåbart mål framför sig där någonting i deras uppenbarelse alltid är fel och kan bli bättre.

”Dom kör prylar, vi kör facet”

Petra: Sen känns det som i skolan här, eller i vissa skolor... eller det är inte så att man bryr sig om vilken bil din mamma har eller det är ingen så här... fattar du vad jag menar? alla umgås med alla oavsett!

Det här citatet från en av tjejerna på högstadieskolan får inleda det här avsnittet då det säger en del om de olika socioekonomiska situationer eleverna på de olika skolorna befinner sig i. Vidare talar gymnasietjejerna om hur pengar, prylar och utseendet används som statusmarkörer där killarna hävdar sin position genom dyra prylar och tjejerna genom sitt utseende. Tjejerna upplever hur killarna i klassen har börjat ta skolarbetet mer på allvar under andra året på gymnasiet. Studiemotivationen hos killarna höjs när de funderar på sin ekonomiska framtid, de vill gå på Handels, utbilda sig till ekonomer och tjäna pengar. Samtalet går vidare utifrån hur pengar som statusmarkör skiljer sig mellan killarna och tjejerna. Gymnasietjejerna pratar om hur de traditionella genusmönstren fortfarande lever kvar, där killarna upplever att mannen behöver ha ett ”bättre” jobb, hög inkomst och kunna försörja en eventuell framtida fru och familj. Tjejerna själva säger att de inte tänker på samma sätt. Män har en maktposition i många delar av samhället där de bland annat dominerar inom näringslivet, har en mycket högre genomsnittslön än kvinnor och kontrollerar stora delar av det system som är grunden för den moderna ekonomin (Connell 2008). Tolkningen kan göras

att ett traditionellt förväntat maskulinitetsideal ligger till grund för killarnas vilja att tjäna pengar. Tjejerna i gymnasiet beskriver hur killar berättar och skryter om hur mycket pengar de tar med sig ut på krogen och hur mycket de ska göra av med under en helg. Det är någonting som tjejerna inte skulle skryta om och inte bryr sig speciellt mycket om, det framkommer också att tjejerna inte heller tar med sig några stora summor när de ska gå ut en kväll.

Tina: nä men det är väldigt många killar som hävdar sig med pengar. Typ som när dom går ut: jag ska köpa två dompor (dyr champagne) och jag ska göra det här. Dom tycker dom är as coola såhär att dom har pengar och så.

Anja: Det är ju typ deras grej

Stina: Jag tar med mig tvåhundra sen kan inte jag göra av med mer, det är jättebra

Anja: Det kanske är deras lite såhär. Vi har ju utseendet och sen kör dom på det istället typ.

Stina: Aa men lite, faktiskt

Annie: Dom kör prylar, vi kör facet

Såväl de traditionella maskulinitetsidealen som de traditionella femininitetsidealen blir tydliga genom tjejernas samtal ovan. Killarna hävdar sig med pengar och visar att de skulle kunna försörja andra, medan tjejernas fokus ligger på att framstå attraktiva. I dessa situationer befinner sig killarna i positionen att kunna välja vilka tjejer och vänner som får vara med i deras gemenskap genom att avgöra vilka de vill bjuda på exempelvis champagne. Därigenom blir pengar ett maktmedel som avgör vilka av tjejerna som duger och vilka som blir bortvalda. Makten att döma hamnar hos killarna och tjejerna hamnar i positionen som den andre (Paechter 1998).

Gymnasietjejerna säger att de personligen inte blir imponerade av killars kraftmätningar när det kommer till pengar, men att det finns tjejer som imponeras av det och gärna skulle vilja ”hänga” med dessa killar. Hur mycket pengar en gör av med är någonting en ska hålla för sig själv och dessutom menar tjejerna att dessa killar får pengarna hemifrån.

Annie: Jag hade aldrig imponerats av sånt. Det är ju inte pojkar som jobbar utan det är ju hemifrån. Det är ju inte dina grejer.

Stina: Pappas pengar

Att killarna skryter om och visar upp pengar som inte är deras egna visar att statusen ligger i hur deras föräldrar har möjligheten att bidra för att barnen ska kunna hävda en position

gentemot andra (Bourdieu 2007). Det kan tyda på att positioneringen på en samhällssteg ofta går i arv och således då även maskulinitets- och femininitetsidealen.

3. Diskussion

Den sammanfattade upplevelsen

Den sammanfattade bilden är att eleverna upplever att det finns olika maskuliniteter och femininiteter. Det blir synligt genom att de uttrycker att det ställs olika krav och finns olika förväntningar på killar och tjejer.

De områden där eleverna upplever dessa skillnader i förväntningar och krav som mest påtagliga är inom idrottsämnet, utrymmet klassrumssituationer, förväntningar kring skolprestationer, attityder mot tjejer och killar, samt krav på hur man ska se ut. Idrottsämnet beskrivs som det skolämne där skillnaden mellan killar och tjejer är tydligast. Där är samtliga grupper relativt överens om att tjejer och killar förväntas bete sig olika och att detta även syns i hur killarna respektive tjejerna beter sig på idrotten och vilken inställning de har till ämnet.

Elevernas upplevelse av olika förväntade genus för killar och tjejer återspeglar sig också i klassrummet. Högstadietjejerna upplever att tjejerna förväntas vara duktiga, självgående och arbetsamma, samtidigt som killarna upplevs ta plats, vara stökiga och i behov att mer hjälp. De upplever detta som problematiskt då resurserna läggs på att hjälpa killarna, samt att förväntningen att som tjej vara högpresterande upplevs kravfyllt. Högstadietkillarna talar väldigt lite om olika könsroller i klassrummet, dock påpekar de att tjejer kanske förväntas vara lite mer blyga rent generellt men att det inte är något som är tydligt i deras klass. Gymnasietkillarna upplever att tjejerna och killarna tar ungefär lika mycket plats i klassrummet, men är något osäkra av varför det förhåller sig så. De menar även att det finns en starkare pluggmentalitet hos tjejerna och att de känner större krav på att prestera i skolan än killarna. Tjejerna på gymnasiet ger också en bild av ett jämställt klassrum, men bekräftar högstadietjejernas upplevelse av att tjejer förväntades vara tysta och duktiga under de tidigare åren i deras skolgång. De menar även att killarna i klassen under det senaste året har upplevt en ökad stress över att få bra betyg, samtidigt som de själva är mycket lugnare.

Det förefaller vara viktigt att bete sig inom ramarna för vad som förväntas för såväl killar och tjejer. Går man för långt från normen riskerar man att som tjej bli kallad hora och som kille bli kallad böge. Normen för tjejerna framstår vara snävare än normen för killarna, vilket innebär att tjejerna mer frekvent och fler sammanhang blir kallade hora. Detta blev som tydligast utifrån högstadietjejernas berättelser.

Att bry sig om sitt utseende och vårda sitt yttre beskrivs av samtliga grupper som något typiskt tjejigt, samtidigt som ett idrottsintresse för killar ofta sätts i paritet till detta.

När eleverna får en direkt fråga kring huruvida de upplever skolmiljön som jämställd uttrycker de att de upplever den så. De menar att då alla behandlas lika och inte direkt diskrimineras är det jämställt. Den ena tjejgruppen på högstadiet upplever dock hur killarna får och tar sig större friheter när det kommer till val av aktiviteter på exempelvis idrotten och menar att skolmiljön därför inte är jämställd.

Jämställdhet upplevdes av samtliga grupper vara en viktig fråga. Högstadiegrupperna tenderade att koppla jämställdhet till jämlikhet och diskussionen kretsade mer kring alla människors lika värde än lika villkor mellan män och kvinnor. På gymnasiet ledde eleverna in diskussionen kring jämställdhet till att handla om feminism och vänsterpolitik, vilket följer med vissa negativa associationer. Strukturer och maktordningar kopplade till jämställdhet diskuterades i låg, för att inte säga ingen, utsträckning. Begreppet tolkades och användes i en mer vardaglig betydelse.

Stora skillnader blev små skillnader

Vi såg en tydlig skillnad mellan eleverna på högstadiet jämfört med gymnasiet i hur de talade om ämnena. Med undantag för den ena tjejgruppen på högstadiet, som hade relativt lätt att prata fritt under intervjuerna, framstod högstadieeleverna som fåordiga, försiktiga och med en del svårigheter att uttrycka sina åsikter i ämnena. Vår roll i intervjusituationerna blev där ganska framträdande. Sett till den aspekten var de två gymnasiegrupperna deras monumentala motsats. De var bekväma i situationen, hade lätt för att formulera sig och var drivande i intervjuerna i en helt annan utsträckning. Vår roll i dessa intervjuer var mycket mer tillbakadragen. Det är svårt att hitta endast en avgörande förklaring till dessa skillnader, men åldersskillnaden är kanske den mest rimliga faktorn. Gymnasieeleverna framstod som ”vuxnare” än högstadieeleverna sett till sättet att föra sig, tala och reflektera kring könsmonster och jämställdhet. De framstod även mer bekväma under själva intervjun och verkade inte vara helt obekanta med liknande situationer. Tre års skillnad i ålder tycktes påverka mer än vad vi kanske hade väntat oss på förhand.

En annan parameter som dock inte känns helt irrelevant i sammanhanget är de socioekonomiska skillnaderna skolorna emellan. Gymnasieeleverna har det mer förspänt med akademikerföräldrar, förväntningar på högre studier och en större trygghet socialt än eleverna från den mångkulturella förortsskolan. Kanske bidrog även detta till att skapa en mindre distans mellan oss som universitetsstudenter och deras roll som gymnasieelever i intervjusituationen.

Den ena tjejgruppen på högstadiet uttrycker tydligare än de andra grupperna att skillnader mellan killar och tjejer finns, samt att de upplever dessa mer negativt. På det sättet sticker de

ut från de övriga intervjugrupperna. En möjlig förklaring är det faktum att de är tjejer och således mer direkt drabbade. De är de som är andrafierade i förhållande till killarna och missgynnas av detta. Högstadietkillarna kanske inte ser strukturerna lika tydligt då de utgör subjektet i sammanhanget. Skillnader finns dock mellan dessa högstadietjejeers inställning och gymnasietjejeernas attityd till skillnaderna som är klart mer neutral och påminde mer om killarnas. Således kan inte kön vara den ensamt avgörande faktorn. Socioekonomisk miljö kan spela in då tjejerna på gymnasiet tycks ligga närmare normen än vad högstadietjejeerna förefaller göra. De är utöver kön även andrefierade i form av socioekonomisk status jämfört med gymnasietjejeernas vita medelklassbakgrund med akademikerföräldrar och med helt andra förutsättningar.

Den sammantagna bilden av alla tjejernas och alla killarnas upplevelser av könsmönster och jämställdhet i skolmiljön påminde mycket om varandra. När det kom till skillnader i förväntningar var det liknande områden som kom på tal. Exempelvis att killar förväntas bry sig mycket om sport, samtidigt som tjejer förväntas vara mer måna om sitt utseende, killar tar generellt mer plats och tjejer förväntas vara duktiga i skolan var ämnen som alla grupperna berörde. Den enda tydliga skillnaden vi såg mellan tjej- och killgrupperna var den att killarna tenderade att ta lättare på dessa och inte se dem värst problematiska. Det faktum att killarna som grupp utgör normen i förhållande till tjejerna som grupp och således kanske drar de största fördelarna av skillnaderna är en tänkbar förklaring till detta.

Som vi tidigare nämnt förelåg det relativt stora skillnaderna mellan gymnasieeleverna och högstadieeleverna gällande sättet att uttrycka sig i intervjusituationerna och förmåga att reflektera och sätta ord på sina tankar, vilka vi beskrivit som en eventuell produkt av åldersskillnaderna och de skilda socioekonomiska miljöerna. Trots detta är vår bild att elevernas generella upplevelse av genusnormer, strukturer och jämställdhet egentligen inte skiljer sig så värst mycket åt. Om man skalar de faktorer som vid en första anblick upplevs som tydliga skillnader och fokuserar på själva kärnan i det som sägs under intervjuerna ser vi ungefär samma sak. Det vi läser ut av deras upplevelser är att jämställdhet och könsmönster handlar mycket om yttre attribut, olika intressen och jämställdhet upplevs i termer av att alla ska behandlas lika.

Genus som nödvändighet

En intressant observation vi gjort i vår analys är det att faktorerna ålder och kön påverkar elevernas upplevelse i låg utsträckning. En tydlig likhet som däremot framträder mellan alla grupperna är avsaknaden av att se de bakomliggande faktorerna som ligger till grund för skillnader eleverna upplever mellan killar och tjejer. Det eleverna ser är de mest påtagliga skillnaderna på olika områden, men ser inte sambandet mellan dessa eller att de är delar av en

större strukturell helhet. Samtidigt som eleverna pekar på flera punkter där det finns tydliga skillnader i förväntningar på killar respektive tjejer, samtidigt som de upplever dessa problematiska, tycker de sig inte vara speciellt påverkade av normen och uppfattar på det stora hela skolmiljön som jämställd.

Som vi tidigare uppmärksammat i vår analys av samtalen med eleverna framträder en struktur där tjejerna i flera avseenden är Den andre i förhållandet till killarna, som utgör normen eller subjektet i deras skolmiljöer. Oavsett om det handlar om klassrumssituationer, utseendekrav eller förväntningar på skolprestationer så framstår tjejerna som grupp som de största förlorarna i sammanhanget. Varken tjejerna eller killarna verkar dock vara benägna att se att olikheterna mellan killar och tjejer de beskriver kan vara en orsak av en maktstruktur. En maktstruktur som män drar fördelar av och som samtidigt missgynnar kvinnor.

Vi ser här ett behov av en helt annan sorts diskussion om jämställdhet och könsmönster i skolan. En som innefattar ett genusperspektiv och där man talar om maktstrukturer och likvärdiga *villkor* mellan tjejer och killar. Annars tror vi att man riskerar att fastna i en redan uttömd diskussion om ”allas lika värde” och ”att tjejer och killar ska behandlas lika”, vilket i sig inte är fel, men det tycks inte vara tillräckligt för att föra arbetet för en jämställd skola vidare.

Där kan vi även rikta viss kritik mot oss själva och de frågor vi ställde eleverna. Exempelvis kanske själva användandet av begreppet ”könsroll” och formuleringar som ”vad upplever ni är typiskt tjejigt/killigt?” befäster en föreställning vad som är genuint manligt respektive kvinnligt hos eleverna och såldes verkar kontraproduktivt. Vi hoppas att det istället fick dem att reflektera kring företeelser de eventuellt tidigare tagit för givna. Oavsett kan man tycka att man som forskare ska föregå med gott exempel.

Vidare vill även understryka vikten av att lärare får möjligheter att tillgodose sig de rätta verktygen för att mer ingående diskutera könsmönster och jämställdhet i skolan. Diskussioner som handlar om våra uppfattningar om manlighet och kvinnlighet kan vara känsliga för elever, vilket än mer trycker på behovet av en bred och praktiskt tillämpar utbildning för lärare inom ämnet (Hedlin 2010). Hedlin sammanfattar på ett föredömligt sätt syftet med jämställdhetsarbetet och belyser samtidigt själva kärnan i varför det är så viktigt:

Framför allt är det viktigt att komma ihåg att målet med jämställdhetsarbete i skolan är att både flickor och pojkar ska få en utökad repertoar och färre begränsningar. Syftet är att öppna upp, att ge fler möjligheter. Målet är att flickor ska slippa känna att vissa saker inte passar sig för dem, och pojkar ska inte behöva uppleva att det de vill göra är olämpligt för pojkar. (Hedlin 2010, s.29)

Skolan ska vara en plats som främjar alla elevers lika rätt- och möjligheter, samt motverkar traditionella könsmonster. Den ska ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet (Lgr 11). För att detta ska kunna införlivas så ser vi en utökad, problematiserande jämställdhetsdiskussion som en nödvändighet.

4. Litteraturförteckning

Tryckta källor

Ambjörnsson, F. (2004). *I en klass för sig – genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront förlag

Berger, J. (1972). *Ways of Seeing*. London: Penguin Books.

Bourdieu, Pierre (2007). *The Forms of Capital*. Sociology of Education, red. Alan R. Sadovnik, New York, 2007, s. 83–95

Connell, R. (1996). *Teaching the boys: new research on masculinity, and gender strategies for schools*. *Teachers College record* (1970). (98(1996):2, s. 206-235).

Connell, R. (2008). *Maskuliniteter*. (2. uppl). Göteborg: Daidalos.

Epstein, D. (red.). (1998). *Failing boys?: issues in gender and achievement*, Buckingham: Open University Press.

Epstein, Debbie. (1997). *Boyz' own stories: masculinities and sexualities in schools*. *Gender and Education*, 9, 105-115.

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., & Wängnerud L. (2007) *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Uppsala: Nordstedts Juridik AB

Hedlin, M. (2010). *Lilla genushäftet 2.0: om genus och skolans jämställdhetsmål*. (Uppdaterad och omarb. version). Växjö: Institutionen för pedagogik, psykologi och idrottsvetenskap, Linnéuniversitetet.

Hirdman, Y. (2001). *Genus: om det stabila föränderliga former*. (1. uppl.) Malmö: Liber.

Holm, A. (2005). "Vi killar har lite mer vid sidan om" - maskuliniteter, feminiteter och studieresultat. *Didaktisk Tidskrift*, Vol. 15, No. 1-2 2005, s. 27-39

- Holm, A. (2008). *Relationer i skolan: en studie av femininiteter och maskuliniteter i år 9*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2008. Göteborg.
- Jonsson, R. (2007) *Blatte betyder kompis*. Ordfront. KK-Stiftelsen (2006) IT i skolan – Attityder, tillgång och användning.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Mac an Ghail, M. (1994). *The making of men: masculinities, sexualities and schooling*. Buckingham: Open Univ. Press.
- Paechter, C.F. (1998). *Educating the other: gender, power and schooling*. London: Falmer Press.
- Phoenix, A. (2004). *Using informal pedagogy to oppress themselves and each other*. Critical pedagogy, schooling and 11-14 year old London boys. Nordisk pedagogik. 1/2004. pp. 19-38.
- Said, E. W. (2000). *Orientalism*. Stockholm: Ordfront förlag
- Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Hämtad från: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2575>
- Skolverket. (2011). *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. Hämtad från: <http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer>
- SOU 2005:41. *Bortom Vi och Dom – Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer
- SOU 2009:64. *Flickor och pojkar i skolan - hur jämställt är det?*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer
- Utbildningsdepartementet. (2004). *Könsskillnader i utbildningsresultat. Fakta, mönster och perspektiv*. Stockholm: Utbildningsdepartementet
- Weiner, Gaby, Arnot, Madeleine & David, Miriam. (1997). *Is the future female? Female success, male disadvantage, and changing gender patterns in education*. I A.H Halsey, H.

Wernersson, Inga. (1988). *Olika kön samma skola: en kunskapsöversikt om hur elevernas könstillhörighet påverkar deras skolsituation*. Stockholm: Skolöverstyrelsen

Lauder, P. Brown & Amy Stuart Wells (Eds), *Education. Culture, economy and society*. Oxford: Oxford University Press.

Young, I.M. (1990). *Justice and the politics of difference*. Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press.

Öhrn, E. (1990). *Könsmönster i klassrumsinteraktion: en observations- och intervjustudie av högstadielärares lärarkontakter*. Diss. Göteborg : Univ.. Göteborg

Öhrn, E. (2000). *Elevers inflytande i skolan: om kön, klass och förändring*. Skolan i centrum. Ulla Tebelius & Silwa Claesson (red.). (S. 98-111)

Öhrn, E. (2002). *Könsmönster i förändring?: en kunskapsöversikt om unga i skolan*. Stockholm: Skolverket.

Internetkällor

RFSL. (2015). *Grundläggande hbt-fakta*. Hämtad 2015-05-21, från <http://www.rfsl.se/?p=410>

5. Bilagor

Intervjuguide

Introducera ämnet: Vi skriver examensarbete på lärarprogrammet där vi vill undersöka elevers uppfattningar och tankar kring könsroller och jämställdhet i skolmiljön, alltså när ni är i skolan.

- Vi är inte ute efter att kontrollera hur mycket ni kan om ämnet eller om ni har någon dold agenda.
- Det finns inte heller några ”rätta svar” på frågorna vi kommer ställa, utan det enda vi är intresserade av är att höra ERA personliga tankar och uppfattningar kring ämnet. Där kan man tycka och uppfatta könsroller och jämställdhet på många olika sätt. Jag och Moa har inte alltid samma uppfattning heller.
- Vi behöver även ert godkännande för att delta i studien (blanketten). Är ni under 18 behöver vi målsmans underskrift. Intervjun kommer spelas in, men raderas efter studien är genomfört. Ni kommer att vara anonyma och varken skola eller era namn kommer att kunna identifieras i studien. Vill ni av någon anledning avbryta intervjun är det fritt fram att göra när som helst.
- Det finns saft och kakor. Har ni några frågor?

Inledande presentationsrunda där intervjupersonerna får säga namn, ålder, osv. Några uppvärmningsfrågor av med allmän karaktär.

- Vad heter ni (räcker med förnamn)? Hur gamla är ni? Vad läser ni för program? Vad gör ni utanför skolan? Där deltar även även Moa och Jonathan.

Frågor

1. Upplever ni att det finns något som är typiskt tjejigt/killigt (kvinnligt/manligt)?
2. Hur förväntas man vara som tjej respektive kille? Är det någon skillnad? I sådana fall på vilket sätt? Har ni exempel? Hur är det i skolan, vilka förväntningar finns där? Vad tror ni att det kan bero på?
3. Vad tror ni skulle hända om man inte beter sig som det förväntas? Om man som tjej inte beter sig ”tjejigt” och motsvarande som kille inte beter sig ”killigt”.

4. Upplever ni att det är viktigt med könsroller och tycker ni att ni är påverkade av dessa? I sådana fall hur? Är det bra/dåligt att tjejer och killar "ska vara" olika? (Om det nu kommit fram av svaren innan.) Vad är bra/dåligt?
5. (Vad är värdefulla egenskaper hos en kille/tjej? Ser dessa olika ut?) Ställ vid behov!
6. Vilka egenskaper tycker ni är viktiga, oavsett könsidentitet, hos en jämnårig person?
7. Hur upplever ni jämställdhet i skolmiljön? Finns det tillfällen då ni upplever eran vardag som inte jämställd? Ge exempel på hur och när?
8. Hur pass viktigt tycker ni att jämställdhet är? Utveckla!
9. Finns det fördelar med att vara tjej respektive kille i skolan? Om ja, på vilket sätt?
10. Hur pratas det om jämställdhet i skolan?
11. (eventuellt: Hur skulle ni förklara vad könsroller och jämställdhet är?)